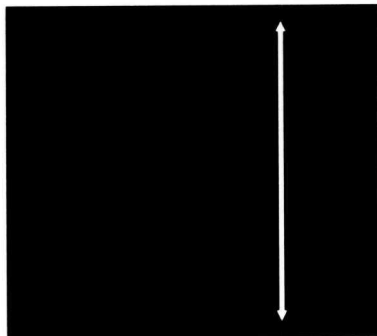

BMS001003171
S0301
Grize Literatuur

8301

87

86

Werken op het gebied van fotografie, industriële vormgeving en landschapsarchitectuur van kunstenaars die in de periode 1 juli 1986 - 1 oktober 1987 een individueel subsidie ontvingen van het Ministerie van WVC.

(stipendia)

35.078.51 : 7.05.62 77: 7^{12.3}

88-433

3301

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

2

A	Voorwoord <i>Benno Premsele en Alma Ploeger</i>	4
B	Over naar het Fonds <i>Arthur Frankhuizen</i>	20
C	Het Fonds <i>Frank Lubbers</i>	30
D	Fotografie en beeldende kunst – een osmose <i>Sybrand Hekking</i>	70
E	Industriële vormgeving <i>Friso Kramer en Rob van Maarschalkerwaard</i>	82
F	Over tuin- en landschapsarchitectuur <i>Thijs van Hees</i>	100

1	Fotografie <i>Beeldende Kunsten</i>	6
2	Industriële vormgeving <i>Vormgeving</i>	72
3	Landschapsarchitectuur <i>Bouwkunst</i>	96

Voorwoord

Banno Premsefa en Alma Ploeger

Het
is nu
de derde
en laatste
keer dat onder
verantwoordelijkheid
van de minister van WVC
een selectie wordt getoond
van werk van kunstenaars die een
individueel subsidie hebben ontvangen.

De laatste keer omdat per 1 januari 1988 het
Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving
en bouwkunst is opgericht en vanaf die datum de
aanvragen voor een individueel subsidie door dit
nieuwe Fonds worden behandeld.

Voor de argeloze bezoeker van 'Stipendia 86/87'
zal het niet direct duidelijk zijn wat de bedoeling is
van deze tentoonstelling en waarom juist fotografie,
industriële vormgeving en landschapsarchitectuur
aan bod komen.

Daarom een kleine terugblik: begin 1984 ging de

Regeling individuele subsidies voor beeldende
kunstenaars, vormgevers en architecten van start.

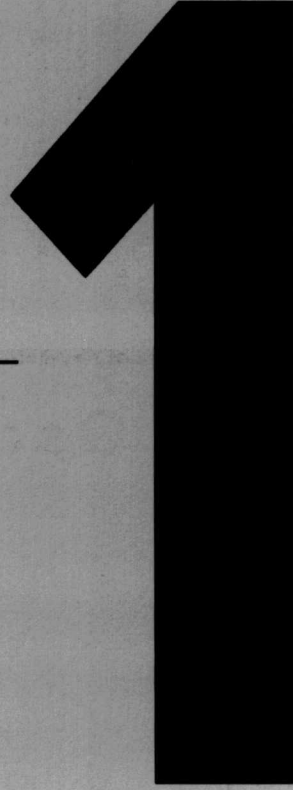
In de beginfase was nog onzeker hoe dit nieuwe
beleidsonderdeel in de praktijk zou werken;

Fotografie

(beeldende kunsten

6

69)

besloten werd daarom niet direct tot de vorming van een Fonds over te gaan (hoewel fondsen voor de sectoren muziek, letteren en film al langer bestonden) maar de uitvoering van de regeling voorlopig onder te brengen bij het departement.

Wanneer op kwalitatieve gronden geselecteerd moet worden, hanteert men bij het kunstbeleid sinds jaar en dag de beproefde – en nog nooit door een beter voorstel verworpen – methode van de beoordeling door om-de-paar-jaar-jaar-wisselende groepen van deskundigen, die via een intersubjectief proces tot een uitspraak komen over de kwaliteit. De door zo'n groep aangelegde criteria, die zich voor een deel niet in woorden laten vangen, worden manifest in de keuzen die worden gemaakt.

Vanwege dit laatste heeft de minister eind 1985 gemeend de resultaten van het nieuwe beleid op inzichtelijke wijze te moeten tonen door het werk van een deel van de individuele subsidie-ontvangers te exposeren. Nóch financieel, nóch ruimtelijk was het mogelijk alle subsidie-ontvangers uit te nodigen aan de tentoonstelling deel te nemen. Gekozen is toen voor een tentoonstelling van werk

---

Oscar van Alphen

(werkbeurs 1986)

Frans van Mierisstraat 57
1071 RL Amsterdam
020 73 88 51

8-9-1924 Alphen a/d Rijn
Autodidact

van beeldende kunstenaars, vormgevers en architecten die in 1984 een startstipendium ontvingen; werk van kunstenaars die een werkbeurs ontvingen werd op dia getoond. Dit leverde echter het nadeel op dat eveneens heel interessante resultaten van de toekenning van andere subsidiesoorten zoals b.v. projectsubsidies of reisbeurzen voor het publiek verborgen bleven. Er is daarom toentertijd door de commissie voorgesteld om iedere keer een ander selectiemechanisme te hanteren, zodat bij volgende tentoonstellingen aan andere aspecten van individuele subsidies aandacht besteed zou worden.

Begin 1987 werd wederom een tentoonstelling georganiseerd die een selectie liet zien uit resultaten van alle soorten subsidie die waren toegekend in 1985 en de eerste helft van 1986. Gezien het aantal toekenningen in de periode tweede helft 1986 tot 1 oktober 1987 – de periode waarop deze tentoonstelling betrekking heeft – was het ook dit keer niet mogelijk werk te laten zien van alle gehonoreerde kunstenaars. Dat zou een ruimte vergen ter grootte van een raicomplex.

De daarmee gemoede kosten zouden een

Ania Bien

(werkbeurs 1986)

Singel 30

1015 AA Amsterdam

020 23 01 98

5 - 10 - 1946 *Krakow (Polen)*

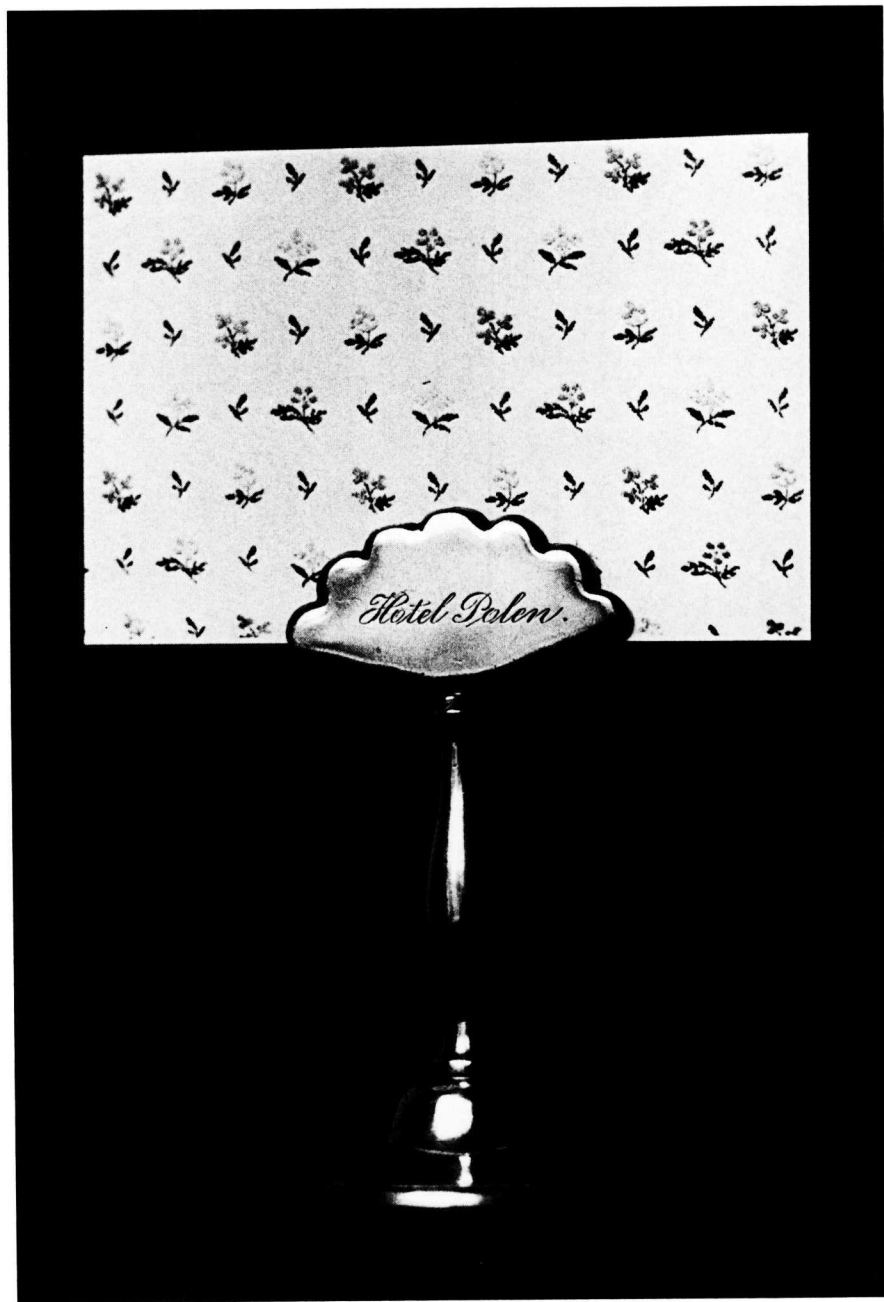
1969 - 1972 *Columbia University – New York*

1973 - 1975 *Ateliers '63 – Haarlem*

Hotel Polen

1986/1987, fotografie, 195 x 120 cm

onaanvaardbaar deel van de gelden bestemd voor individuele subsidies opslokken. Bovendien is het de vraag of bij een dergelijke omvangrijke tentoonstelling recht gedaan zou worden aan de kwaliteiten van de afzonderlijke kunstenaars. Aangezien het geen goede zaak zou zijn commissieleden nog eens een selectie te laten maken uit een groep die zij eerder uit alle aanvragen had geselecteerd, is er dit maal voor gekozen werk te tonen van kunstenaars die binnen een bepaalde discipline een individueel subsidie hebben gekregen, n.l. fotografie, industriële vormgeving en landschapsarchitectuur. Die keuze werd mede bepaald omdat dit binnen het kunstbeleid van WVC drie relatief nieuwe aandachtsgebieden zijn.

Binnen een bepaalde discipline betekent geenszins dat er haarscherpe lijnen zijn getrokken langs de – kunstmatige – grenzen van deze drie terreinen. Het is dan ook volstrekt niet de bedoeling de deelnemende kunstenaars in hokjes te plaatsen; een aantal kunstenaars wier werk hier getoond wordt manifesteert zich immers ook op andere terreinen.

Diana Blok

(werkbeurs 1987)

**Bloemstraat 36 HS
1016 LC Amsterdam
020 23 73 59**

26-12-1952 Montevideo (Uruguay)
Autodidact

Bloodties

1987, fotografie, 172 x 130 cm

Bij de beoordeling van aanvragen voor een individueel subsidie worden de begrippen die de onderscheiden disciplines aanduiden ruim gehanteerd.

Het is dan ook de bedoeling dat deze tentoonstelling een beeld geeft van de diversiteit aan kunstuitingen die zich voordoet binnen het toepassingsgebied van het fotografisch medium, de industriële vormgeving en de landschapsarchitectuur.

Omdat dus niet alle kunstenaars aan wie een individueel subsidie werd toegekend zijn uitgenodigd aan de tentoonstelling deel te nemen is van een openbare verantwoording in strikte zin geen sprake. Bovendien zou er van een echte openbare verantwoording slechts sprake zijn wanneer ook werk van niet gehonoreerde aanvragers getoond zou worden. De juistheid van de toepassing van een instrument als individuele subsidies laat zich goed beschouwd niet uitsluitend aflezen aan werk van kunstenaars aan wie een subsidie is toegekend.

Bij de beoordeling van aanvragen voor een

Pieter Boersma

(projectsubsidie 1987)

Lekstraat 88
1079 EV Amsterdam
020 44 08 03

7-3-1945 Amsterdam
1963-1967 *Instituut voor Kunstnijverheids
Onderwijs (nu: Gerrit Rietveld Academie
Amsterdam)*

Archizwenk Felix Meritis
1987, fotomontage, 60 x 60 cm

individueel subsidie worden de commissies geconfronteerd met werk uit het verleden en dienen zij op grond daarvan een oordeel uit te spreken over verwachtingen voor de toekomst. Dat is geen eenvoudige taak. Te grote voorzichtigheid kan leiden tot verstarring, maar teveel risico kan leiden tot onverantwoorde toekenning van subsidies. Commissies moeten hiertussen een keuze maken, waarbij risico's niet uit de weg gegaan mogen en kunnen worden.

Zoals uit het voorafgaande duidelijk is geworden stonden bij de samenstelling van de tentoonstelling twee zaken vast: de disciplines en de kunstenaars. De selectie heeft zich dan ook beperkt tot een keuze uit het werk van de kunstenaars, waarbij het – afhankelijk van wanneer het subsidie is toegekend – deels werk betreft op basis waarvan een subsidie is toegekend en deels werk dat ontstaan is tijdens of na een periode waarover een individueel subsidie is verleend. Het is dan ook niet de opzet uitsluitend te laten zien wat in de periode van bijvoorbeeld een werkbeurs of na afloop van een reis- of studiebeurs de effecten zijn geweest van een subsidie.

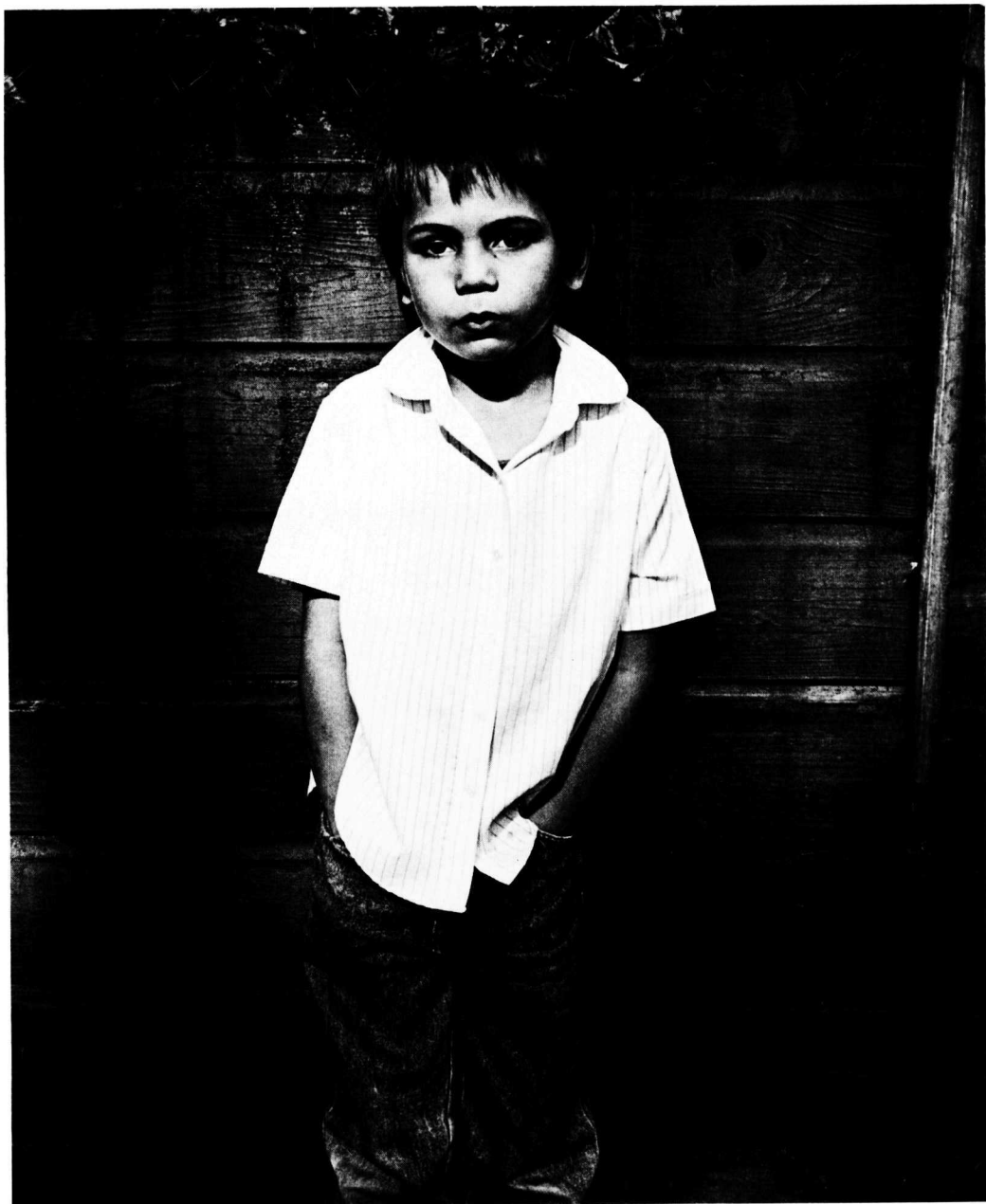

André Bogaerts

(werkbeurs 1986)

Rustenburgerstraat 237
1073 GB Amsterdam
020 76 29 93

2-3-1955 Amsterdam
1976-1984 Gerrit Rietveld Academie
Amsterdam

Zonder titel

1987, fotografie, 100 x 82 cm

Daar bestaat ook geen exacte meetlat voor. Dat het subsidie op zich van belang is (geweest) staat buiten kijf, dat wordt vooral duidelijk in gesprekken met kunstenaars zelf. Hoe het zich vervolgens in het werk laat vertalen is veel moeilijker onder woorden te brengen. Ook daarvoor dient nu deze 'Stipendia 86/87' waarin een beeld wordt getoond; een beperkt beeld weliswaar, op basis van slechts drie specifieke disciplines.

Dit beeld beperkt zich echter niet slechts tot het getoonde werk, maar geeft tevens inzicht in het werk van de adviescommissie, en in het verlengde daarvan in de beslissingen van de minister.

De tentoonstellingsmakers hadden de niet geringe taak binnen een aantal randvoorwaarden een samenhangende tentoonstelling te realiseren.

Samenhangend betekent in dit geval niet dat alles harmonieus gerangschikt moet worden en geen tegenstellingen zichtbaar gemaakt mogen worden. De bedoeling is veeleer te laten zien waartoe het toekennen van individuele subsidies op de drie terreinen heeft geleid op zodanige wijze dat het ook als tentoonstelling interessant is.

Dat betekent dat dit geen gebruikelijke presentatie

Marjoleine Boonstra

(werkbeurs 1986)

2e Jan Steenstraat 71
1074 CL Amsterdam
020 79 06 09

11-10-1959 Groningen
1981-1984 Academie Minerva Groningen

China 1987

1987, cibachrome, 100 x 150 cm

is, maar een tentoonstelling vanuit een eigen specifieke optiek.

Hier past een woord van dank aan de kunstenaars, de commissie, de organisatoren, de inrichters en aan alle anderen die zich hebben ingezet om deze derde tentoonstelling tot een succes te maken.

Tenslotte: de commissie alsook de minister vinden het belangrijk dat in de toekomst zo veel mogelijk verantwoording wordt afgelegd over het gevoerde beleid in de vorm van openbare presentaties van werk van kunstenaars die een individueel subsidie hebben ontvangen, zodat telkens opnieuw duidelijk gemaakt wordt welke constanten en veranderingen zich in de loop der tijden voordoen in zowel nieuw kunstenaarsbod als de beoordeling daarvan. Dit zal het beoogde doel van deze subsidieregeling, nl. een stimulans te leveren aan het nederlandse kunstleven, mede bevorderen.

Annet Bult

(startstipendium 1987)

**Nieuwe Prinsengracht 57 bel 6
1018 EG Amsterdam
020 23 86 75**

13-11-1958 *Heiloo*
1980-1985 *Gerrit Rietveld Academie
Amsterdam*

Global Family Album

1987, manifestatie van

Annet Bult/Sandra Derks, 350 x 880 cm

foto: Leo van Velzen/NRC-Handelsblad

20

Over naar het Fonds
Arthur Frankhuizen

De
tentoonstelling
over de individuele
subsidies heeft niet alleen
tot doel een beeld te schetsen
van de resultaten van de door het
Ministerie van WVC verstrekte individuele
subsidies, maar markeert tevens de overgang van
een aantal beleidsinstrumenten van WVC naar een
zelfstandig Fonds voor beeldende kunsten,
vormgeving en bouwkunst.
Beeldende kunstenaars, vormgevers en architecten
behoeven zich niet meer naar Rijswijk te spoeden,
maar kunnen op de Brouwersgracht 276 in
Amsterdam terecht, als zij werkbeurzen,
startstipendia, reisbeurzen, studiebeurzen,
projektsubsidies en presentatiesubsidies willen
aanvragen. Daarnaast verstrekt het Fonds
beroepskostenvergoedingen aan beeldende
kunstenaars.
Dit zijn de instrumenten waarmee het Fonds van
start gaat, die in de praktijk bij WVC zijn getoetst
en hun belang hebben bewezen. Toch heeft het
Fonds tot taak steeds te bezien of veranderingen in
het instrumentarium nodig zijn, wanneer in de

Ad van Denderen

(werkbeurs 1987)

Herculesstraat 122
1076 ST Amsterdam
020 62 92 88

7-10-1943 Zeist
1960-1964 School voor fotografische
vakken/fotografie 'Ata Kando' - Utrecht

Winterslag, kolenmijn, kleedcabines
1987, fotografie, 40 x 30 cm

praktijk blijkt dat dat noodzakelijk of gewenst is. Het Fonds heeft de vrijheid hieraan invulling te geven. De adviescommissie en de fondsraad bezitten de deskundigheid die nodig is om hiervoor suggesties aan te dragen.

Langs deze weg kan het Fonds invulling geven aan zijn doelstelling, te weten: het bevorderen van de beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst in Nederland.

Dat dat ook lukt blijkt als men ziet dat velen die hun weg in de nationale en internationale kunstwereld vinden ooit een startstipendium of ander individueel subsidie kregen.

Velen wordt gevraagd hun werk voor tentoonstellingen ter beschikking te stellen.

Centraal in de doelstelling van het Fonds staan de kunsten. Voor velen zal dit uitgangspunt als een omslag in het denken overkomen. Toch dient men zich te realiseren dat ook in het verleden het beleid er uiteindelijk op gericht was de kunsten te bevorderen. Het ondersteunen van kunstenaars door de overheid is nooit het uiteindelijke doel geweest, maar werd altijd gelegitimeerd door een beroep op de kunsten.

Leo Divendal

(werkbeurs 1987)

Voorweg 7
2103 SP Heemstede
023 23 96 02

26-11-1947 Heemstede
Autodidact

L'Adorazione 1452-1987

1987, fotografie, 80 x 60 cm elk

Bij het Fonds, het is hierboven al vermeld, vormt de ontwikkeling van de kunsten dus het centrale doel, al wordt het paradoxaal genoeg ingevuld door het verstrekken van financiële middelen aan kunstenaars.

Het verstrekken van deze financiële middelen geschiedt dus onder de verantwoordelijkheid van het Fondsbestuur, een verantwoordelijkheid die alleen kan worden ingevuld bij de gratie van goede adviescommissies.

Immers op de commissies (en het Fonds kent er vele) rust de taak verantwoordde keuzes te maken, zonder daarbij in starheid te vervallen en zonder risico's uit de weg te gaan.

Ik ben ervan overtuigd dat door de samenstelling van commissies van het Fonds – deskundigen op een groot aantal gebieden, met ervaring, kennis en een inzicht in wat er in het land gebeurt op het gebied van de beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst – kwalitatief verantwoorde oordelen kunnen worden verwacht.

Met het verstrekken van individuele subsidies zijn grote bedragen gemoeid. Of de budgetten voldoende zijn, zal in de praktijk moeten blijken. Duidelijk is dat het budget ten opzichte van vorig

Michael Gibbs

(reisbeurs 1987)

Overtoom 444

1054 JW Amsterdam

020 83 66 65

14-1-1959 Croydon (Engeland)

1967-1970 University of Warwick

1970-1972 University of Exeter

animata

inspira

mango

pariet

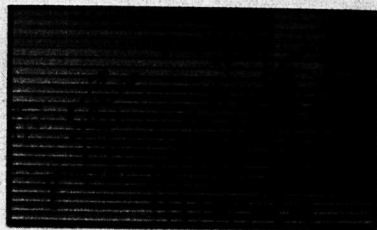
Zonder titel

1985, fotografie, 61 x 40 elk

the economy of a forgotten
future

house to house
a source of unrest

reflection
thin interval

jaar is toegenomen.
 In de catalogus van de laatste tentoonstelling over de individuele subsidies werd de oprichting van het Fonds reeds aangekondigd.
 Daarin werd aangegeven dat een Fonds in vergelijking tot de overheid slagvaardiger en flexibeler op actuele vragen en behoeften van de kunstenaars kan reageren. Dat is een juiste constatering, maar één die ook verplichtingen oplegt. Ik aarzel niet om nu reeds aan te kondigen dat het bekende probleem met betalingen zal worden opgelost en dat de tijd die ligt tussen de beslissing om subsidies toe te kennen en het uitbetalen ervan aanzienlijk zal worden teruggebracht. Ook andere bij de overheid gebruikelijke bureaucratistische procedures zullen op hun doelmatigheid bij het Fonds kritisch worden doorgelicht. Het is immers de bedoeling dat het Fonds op een zo efficiënt mogelijke wijze een bijdrage levert aan de bevordering van de beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst. Een taak die het Fonds vol vertrouwen op zich neemt.
 Of het Fonds hierin zal slagen kunt u volgend jaar zelf vaststellen. Het is de bedoeling dat het Fonds de goede gewoonte

---

Ramón Gieling

(reisbeurs 1987)

Goudsbloemstraat 124

1015 JT Amsterdam

020 26 09 68

21-4-1954 Utrecht

1971-1976 Academie voor Beeldende
 Kunsten Arnhem

'Onze onverstorbaarheid bedekt het lezen met het masker van de dood; onze schreeuw scheurt het masker aan stukken en stijgt ten hemel waar hij uitwaaiert, uiteenspat en als nederlaag en stilte naar beneden valt.'

Octavio Paz, *Het labyrint der eenzaamheid*

Twintig beelden van de liefde en de dood
1987, fotografie, 30 x 40 cm elk

28

om regelmatig in de vorm
van een tentoonstelling
de resultaten van
subsidietoekenning
te tonen, zal
voortzetten.

Barbara Hanlo

(werkbeurs 1986)

W.G.-plein 7
1054 RA Amsterdam
020 83 43 72

7-6-1957 Eindhoven
Autodidact

Zonder titel
1987, fotografisch omgekleurd,
185 x 60 cm elk

30

Het Fonds

Frank Lubbers

De negentiende eeuw: Multatuli en Thorbecke

'Ik

durf

niet beweren

alles gelezen te

hebben wat er gedurende

de laatste maanden over

Thorbecke geschreven is. Het

rekbaarst geduld heeft z'n grenzen.

Maar ik las genoeg om de klacht te

rechtvaardigen dat er geen antwoord gegeven

is op de vraag: *Wat er toch door die man is verricht,*

dat hem aanspraak geven zou op de bijna algemene
bewondering? Staat dit antwoord dan juist in

de stukken die ik niet gelezen heb? Jammer!

Deze ironische uitval van Multatuli is te vinden

onder nummer 971 van zijn *Ideen*. Hij heeft zich

uitvoerig kwaad gemaakt op Thorbecke. Vooral
diens kunstpolitiek (of het ontbreken daarvan)

moest het ontgelden. Thorbecke overleed op 9 juni

1872 en enkele maanden na diens dood schreef

Multatuli in idee 972 niet minder dan 107

grafschriften op Thorbecke, op de manier van de

Schoolmeester. Eén citaat:

'Ieder zet de tering naar de nering

Daarom zei ik maar dat Kunst geen zaak is van

Jan Henderikse

(werkbeurs 1987)

110 Christopher Street
New York, NY 10014
U.S.A.
09 1 212 242 7513

22-1-1937 Delft
1955-1957 Stichting De Vrije Academie voor
Beeldende Kunsten Den Haag

People

1985, kleuren fotokopiën op doek,
geplakt op meubelplaat, 229,5 x 122 cm

Regering.

En om ook van mijn kant tering naar nering te zetten.

Deed ik in bisschoppen, liberalismus en kieswetten.'

Er is de laatste jaren in allerlei stukken over kunst en politiek bijna geen naam die vaker wordt genoemd dan die van Thorbecke. De schrijvers doen dan altijd een beroep op één en hetzelfde citaat, dat meestal als volgt wordt weergegeven: 'Kunst is geen regeringszaak'.

Dat is niet precies wat Thorbecke heeft gezegd, en wat hij wel gezegd heeft betekent al evenmin wat men tegenwoordig denkt dat het betekent. Wat zei hij werkelijk?

'De Regering is geen oordeelaar van wetenschap en kunst'. (Handelingen der Tweede Kamer, 15 september 1862, blz. 36).

En wat bedoelde hij daarmee? Men denkt nog steeds dat hij er mee wilde zeggen dat de regering zich geen oordeel zou aanmatigen over de verdeling van de fondsen voor wetenschap en kunst op de Rijksbegroting, maar dat men zoiets moest overlaten aan terzake kundigen. Een begrijpelijke

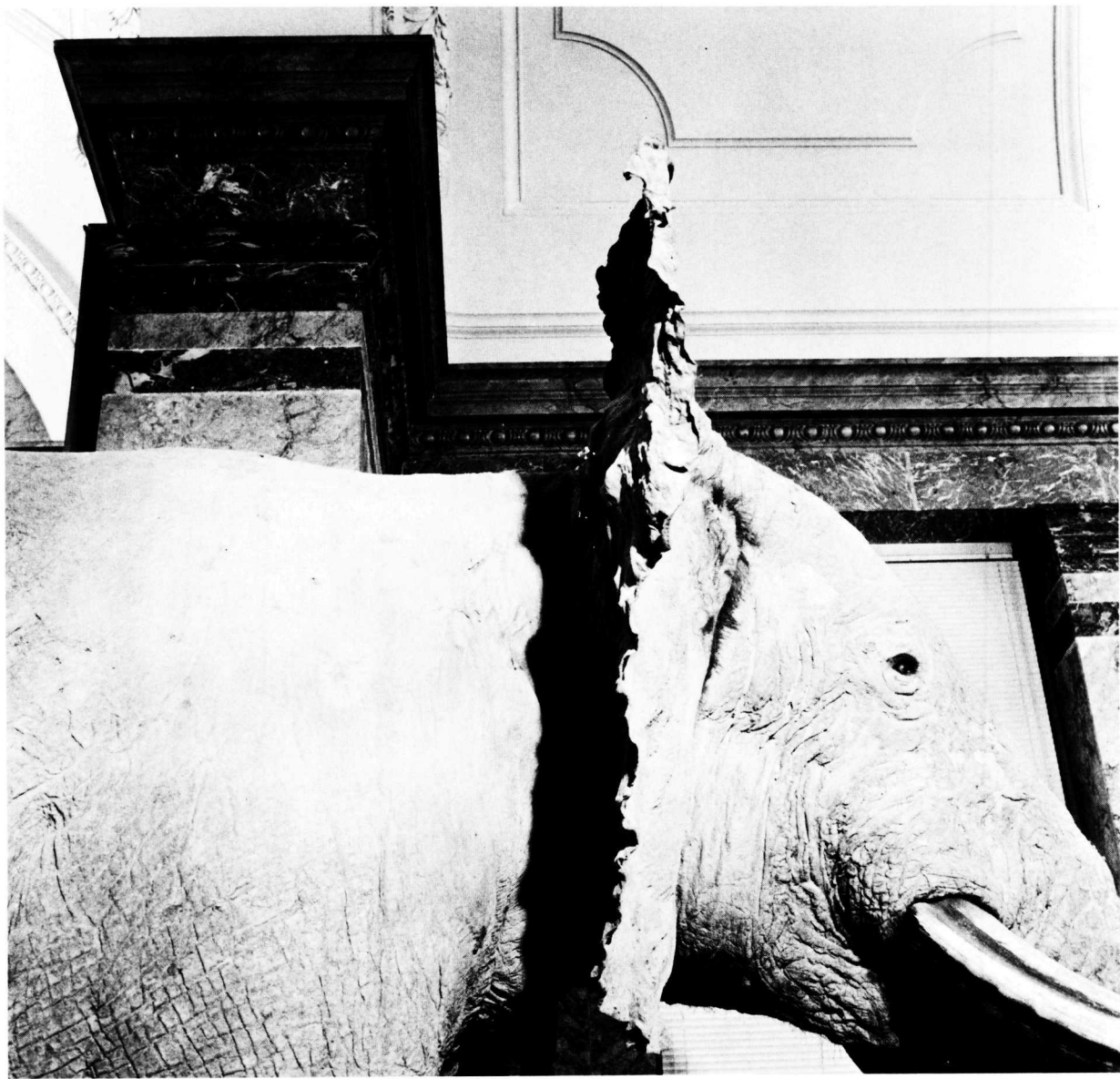

Paul den Hollander

(werkbeurs 1987)

Haagweg 386
4813 XG Breda
076 14 76 71

5-7-1950 Breda
1968-1973 Academie St. Joost Breda

Zonder titel

1985, cibachrome, 70 x 70 cm

maar wonderlijke gedachte als men weet dat er op de Rijksbegroting helemaal geen kredieten voor wetenschap of kunst te vinden waren. Er viel niets te beoordelen. Thorbeckes gevleugelde en veelgeroemde uitspraak was bedoeld als verklaring voor het feit dat het woord 'kunst' in de op 15 september 1862 door koning Willem III uitgesproken troonrede niet eens *genoemd* werd. Hij gaf die verklaring in antwoord op een opmerking van het liberale kamerlid mr. De Brauw, die over deze omissie gevallen was. Thorbecke antwoordde op De Brauws voorstel om 'de Nederlandsche kunst' in de troonrede *tenminste* te noemen, als volgt: 'Dat (...) van wetenschap, van letteren, gene sprake was in de troonrede, is dat eene leemte in het oog van den geagten spreker? Ben ik andermaal in de gelegenheid om den Koning advies te geven over eene troonrede, de geagte spreker zal in de volgende evenmin als in deze daarvan gewaagd vinden. Ik zal niet zeggen, dat ik er geen belang in stel: een groot deel van mijn leven was daaraan gewijd. Maar het is geene zaak van regering. De Regering is geen oordeelaar van wetenschap en kunst'.

Het zijn onheilspellende woorden, die beter passen

Rini Hurkmans

(werkbeurs 1987)

Burchtstraat 6
9711 LT Groningen
050 13 72 88

26-8-1954 *Deurne*
1977-1981 *Academie St. Joost Breda*

stripped of title, stripped of time

Stripped of title, stripped of time
1987, *fotografie*

bij het no-nonsense-beleid van het huidige kabinet, dan bij een veronderstelde voorstander van overheidsfinanciering op het gebied van de kunst. Men zou nog kunnen denken dat Thorbecke zijn privé-mening tot overheidsbeleid had verheven; maar nee, de algemene houding tegenover kunst werd gedurende bijna de gehele negentiende eeuw gekenmerkt door een haast cynische onverschilligheid. Het Thorbecke-citaat kan ook nog de indruk wekken dat deze onverschilligheid het prerogatief der politici was, maar alweer nee: 'De onverschilligheid was (...) zoo algemeen, dat, behoudens enkele particulieren, (...), niemand breed of vooruitziend genoeg was om voor het nationale bezit belangrijke daden te doen'.

Dit citaat uit *Overheid en Kunst in Nederland*, het proefschrift van dr. E. Boekman, wordt gevolgd door een uiteenzetting over een schilderijenveiling, waarin volgens Boekman 'de volstrekt overeenstemmende onverschilligheid van vorstenhuis, regering en volk voor nationaal kunstbezit was gesymboliseerd'.

Wie zich wil verdiepen in het ijzingwekkende gebrek aan culturele belangstelling in de negentiende eeuw, vindt veel van zijn gading in het

---

Gerald Van Der Kaap

(werkbeurs 1987)

p/a Galerie Torch
Prinsengracht 218
1016 HD Amsterdam
020 76 29 93

22-5-1959 *Enschede*
1978-1980 *Academie St. Joost Breda*

'4 Season revolutionary'

1987, cibachrome de luxe, 100 x 80 cm
Courtesy Galerie Torch, contemporary
pictures - Amsterdam

Gidsartikel *Holland op zijn smalst* van Victor de Stuers (De Gids, 1873, IV, blz. 320 v.v.).
 Na dit nogal uitvoerige démenti der Thorbecke-fans kunnen we onze aandacht verleggen naar een voor de kunst wat aangenamer periode in het land waar het woord 'cultuur' vooral synoniem is met 'rijk bebouwde en begraasde agrarische percelen'.

De invloed van De Stuers

De kentering komt rond 1870. De economie bloeit op, er wordt weer wat aan onderwijs gedaan en in Den Haag geven kunstenaars als Israëls, Breitner en Toorop nieuwe impulsen aan de schilderkunst. De Haagsche School ontwikkelt zich tot het hoogtepunt van de negentiende-eeuwse schilderkunst. De publieke belangstelling groeit met de ontwikkeling van de kunst mee.
 Een belangrijk moment was de oprichting van de vereniging 'Rembrandt' in 1883; een particulier initiatief, dat de passieve houding van het Rijk tegenover de kunst in positieve zin beïnvloedde.
 De Stuers pleitte in zijn al eerder genoemde Gidsartikel voor de instelling van een commissie van deskundigen, die de regering voor het kunstbeleid moest adviseren. In maart 1874, enkele

Helena van de Kraan

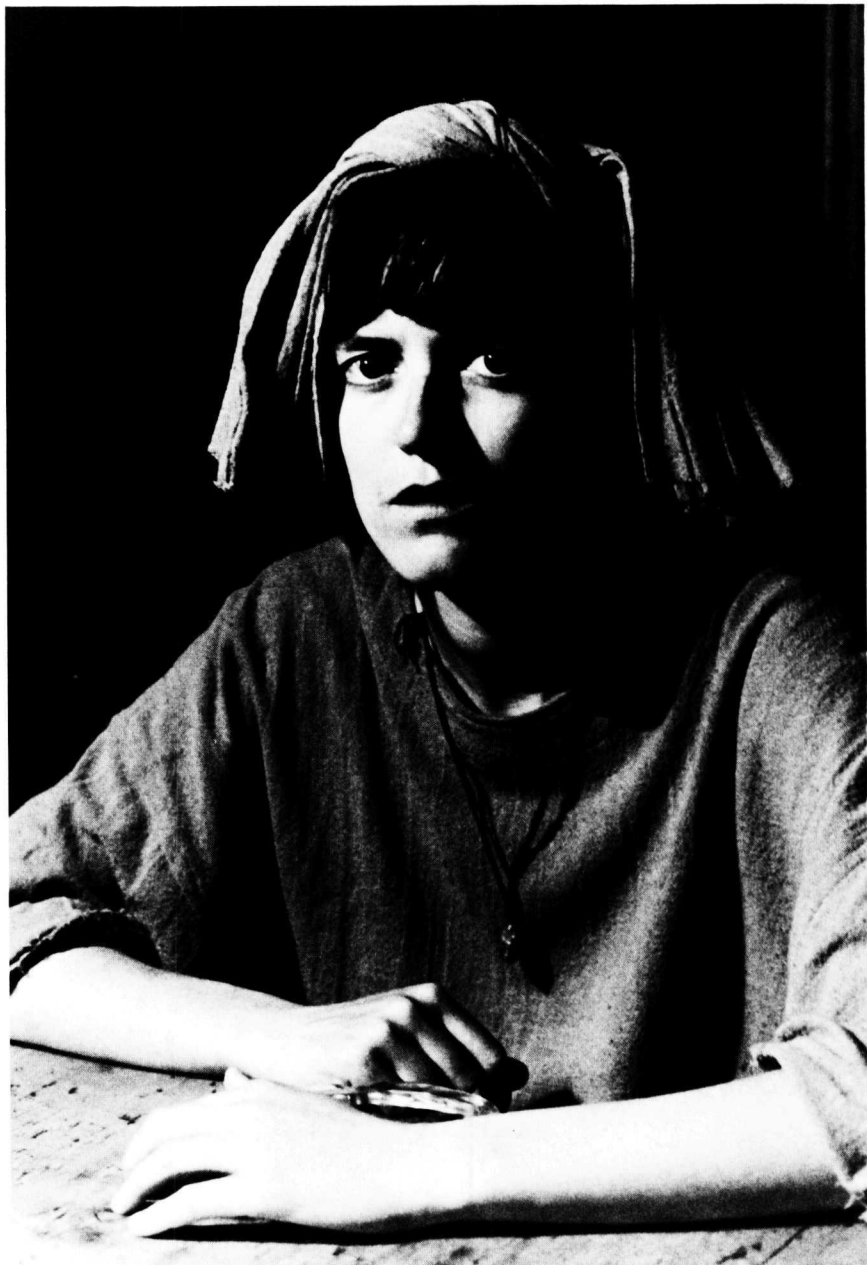
(werkbeurs 1987)

Oostzeedijk Beneden 7
 3062 VJ Rotterdam
 010 413 81 42

14-6-1940 Praag (Tjsecho-Slowakije)
 1968-1970 Ateliers '63 - Haarlem

Karin

1985, fotografie, 65 x 47 cm

maanden na het verschijnen van het Gidsartikel (en enkele jaren na de dood van Thorbecke!) werd een dergelijke commissie ingesteld en De Stuers werd tot secretaris benoemd.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken, dat de talloze adviezen van deze 'Commissie van Rijksadviseurs' moest verwerken, reageerde adequaat met de oprichting van een afdeling 'Kunsten en Wetenschappen', waarover De Stuers de leiding kreeg.

Schoorvoetend worden er gaandeweg steeds meer en steeds hogere bedragen voor Kunsten en

Wetenschappen op de Rijksbegroting geplaatst. De

Rijksacademie van Beeldende Kunsten wordt

opgericht, het Rijksmuseum wordt gebouwd, in

1891 besluit Amsterdam het Stedelijk Museum te

stichten en in 1896 krijgt Berlage van de gemeente de opdracht het Beursgebouw te ontwerpen.

Wat in het laatste kwart van de negentiende eeuw aarzelend en vaak nog contre-coeur in gang was gezet, werd aan het begin van de twintigste in versnelling gebracht.

Joke Mulder

(startstipendium 1986)

**Vroesenlaan 39 B
3039 DX Rotterdam
010 465 73 64**

29-4-1957 *Haarlem*
1981-1986 *Academie voor Beeldende Kunst
Rotterdam*

Dansles Praag 1987

1987, aftryk op barietpapier, 62 x 82 cm

Joep Neefjes

(reisbeurs 1986)

Korte Achterstraat 4
1621 GA Hoorn
02290 1 49 39

17-1-1949 Noordwijk
1969-1972 School voor fotografie/
technieken - Den Haag

De Sociaal-Democraten en verder

Een nieuwe politieke groepering, de sociaal-democraten, kwam in 1897 onder leiding van Pieter Jelles Troelstra de gelederen in de Tweede Kamer versterken. Zij blijken niet alleen felle pleitbezorgers voor de kunst te zijn, maar zij hebben vooral ook aandacht voor de levende kunstenaars, die tot dusver nog steeds een vrij marginaal bestaan (if any) hebben geleid, getuige onder andere een citaat uit het *Dagboek* van de schilder A. G. Bilders uit 1865:

'Niemand moest schilder worden zonder een water- en vuurzaak, een schaffkelder, een garen- en bandwinkel of iets nederigs van dien aard tot broodwinning er bij. 't Is een levenslange worsteling... Wij schilders zijn, op enkele uitzonderingen na, menschen, die bij den dag leven en nooit weten of ze over acht dagen iets of niets zullen bezitten'.

Een klacht die -zeker sinds de opheffing van de BKR- nog niet geheel verstomd is.

Voor het eerst komt men in de handelingen van de Tweede Kamer het principe 'oud voor nieuw' tegen, wanneer de sociaal-democraten verklaren tegen een voorstel te zullen stemmen, dat inhoudt een

'Bacelhau'

1986, fotogram performance, 330 x 400 cm

aantal schilderijen uit de collectie Six aan te kopen voor zo'n 600.000 gulden. Zij zouden dat geld liever bestemmen voor de ondersteuning van jonge schilders.

In 1918 krijgen onderwijs, kunsten en

wetenschappen een eigen departement (nu alweer jarenlang ter ziele) en er worden de meest uiteenlopende commissies met de meest uiteenlopende opdrachten ingesteld.

Toch zat de schuwung er nog niet lekker in, want de meeste aanzetten tot nieuw beleid strandden op gebrek aan inzicht, moed en verbeeldingskracht.

In 1923 werd een eerste poging gedaan om de fraaie intenties voor een beleid ter ondersteuning van levende kunstenaars te vertalen in een bedrag op de Rijksbegroting. Er werd 25.000 gulden uitgetrokken voor 'het verlenen van steun aan beeldende kunstenaars (...) die in de tegenwoordige moeilijke economische omstandigheden van de beoefening van hun kunst niet kunnen bestaan'. De gemeenten moesten deze regeling uitvoeren door middel van het verstrekken van opdrachten, waarvoor de Rijksoverheid dan 50% in de kosten zou bijdragen. Een bescheiden begin, waaraan het jaar daarop alweer een eind kwam: het bedrag

---

Ruud van der Noord

(werkbeurs 1987)

Witte de Withstraat 20

4819 AH Breda

076 21 99 78

4-11-1951 Leeuwarden

1979-1983 Academie St. Joost Breda

Zonder titel

1986, kleurenfotografie, 80 x 60 cm

sneuveelde onder de bezuinigingsdrift van de regering. Niet zo mooi natuurlijk, maar de gemeente Amsterdam besloot de regeling - ook zonder de Rijksbijdrage - te continueren en is dat tot op de dag van vandaag blijven doen, al is het bedrag inmiddels gestegen tot 400.000 gulden per jaar. De schrik voor haar vermete geste jegens de armlastige kunstenaars was de regering kennelijk flink om het hart geslagen, want pas in 1931 werd er opnieuw een bedrag op de Rijksbegroting geplaatst ten behoeve van aankopen van en opdrachten aan levende beeldende kunstenaars. Men deed het nu wel wat kalmer aan: 10.000 gulden.

Er komt schot in

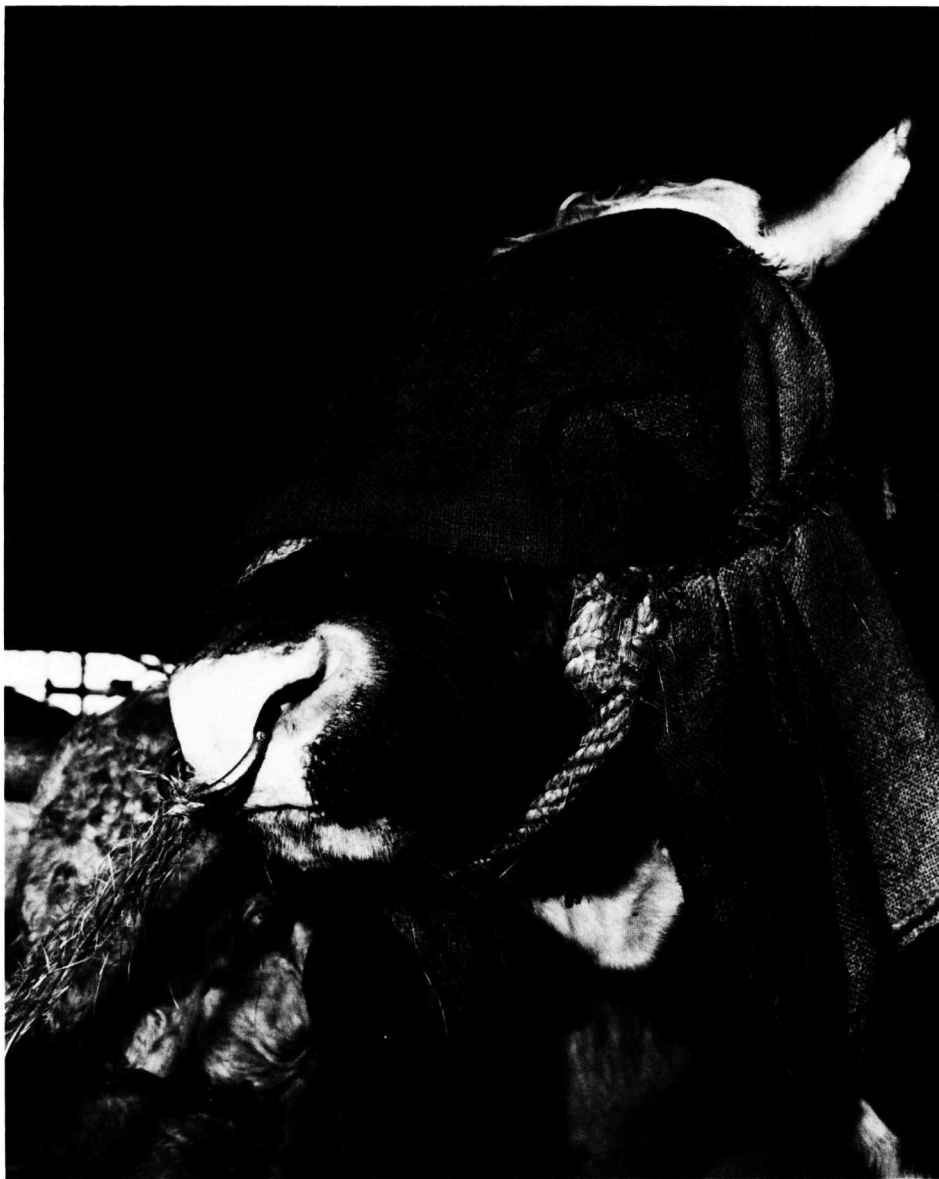
Er begon lijn in het beleid te komen en men leek er schik in te krijgen: er werd een 'Rijkscommissie van Advies voor opdrachten aan beeldende kunstenaars' ingesteld. Kunst was eindelijk 'eene zaak van regering' geworden. Het zelfbewustzijn van de kunstenaars was inmiddels zo ver gegroeid, dat er in 1934 vanuit de kunstenaars en hun verenigingen een initiatief ontstond om door middel van eigen bijdragen een

Rob Nypels

(werkbeurs 1987)

Rinia van Nautenkamp 3
9061 AA Giekerk
05130 10 12

12-3-1951 *Leiden*
 1971-1974 *Koninklijke Academie voor
 Beeldende Kunsten Den Haag*
 1974-1976 *Jan van Eykacademie Maastricht*

Drieluik Triëste - Montenero - Gent 1986-1987

1986/1987, fotografie, 125 x 100 cm elk

foto catalogus: detail

soort steunfonds te vormen voor kunstenaars die tijdelijk in de knoei zitten. De Rijksoverheid stond hier niet onwelwillend tegenover en de regering was bereid om financieel in het fonds te participeren. Zij wakte gemeenten op hetzelfde te doen. In 1935 was de stichting van het

Voorzieningsfonds voor Kunstenaars een feit.

Uit de voor de kunstenaars voordelige

overheidsbesluiten van 1923, 1931 en 1935 mag

men evenwel niet afleiden dat het de regering erom te doen was de kunst in het algemeen te

bevorderen. De besluiten waren niet bovenmatig

principeel en leidden meer tot een verkapt soort armenzorg dan tot een 'samenhangend en

stimulerend' kunstbeleid. Een schuldgevoel

tegenover die beklagenswaardige drommels, die

immers altijd overal buiten vielen, was veel meer

leidraad dan een diepgevoelde behoefte aan de

verrijking van het Nederlandse culturele leven. De

kille onverschilligheid van de negentiende eeuw

was nog lang niet veranderd in warme

belangstelling.

Minister Ruys de Beerenbrouck bracht in 1922 het

regeringsstandpunt als volgt onder woorden:

'...dat slechts die kunstenaars onderstand mogen

Martin van den Oever

(startstipendium 1986)

Oude Velperweg 36 A

6824 HE Arnhem

085 61 72 48

6-6-1959 *Leiden*

1978-1980 *Koninklijke Academie voor
Beeldende Kunsten Den Haag*

1981-1984 *Academie voor Beeldende Kunsten Arn*

Statistisch dieptebeeld.

Diepte ervaar je omdat je met twee ogen kijkt; je hoeft je er niet voor te bewegen.

In een stereopaar is de ruimte door de camera gefixeerd en juist daardoor lijkt de ruimtelijkheid te zijn verhevigd. Twee ogen zien in de ruimte: dynamisch, actief.

Stereoprogramma Architect L.C. van der Vlugt 1894 - 1936
1987, stereofotografie.

ontvangen, die van zoo groote waarde voor onze Nederlandsche kunst zijn, dat het behoud van hun gaven als een landsbelang moet worden erkend'. In 1983 schrijft minister Brinkman in zijn 'discussienota B':

'De eerste en meest directe verantwoordelijkheid van de minister van WVC is de zorg voor het bestaan en functioneren van kunst en kunstenaarschap dat van landelijk belang geacht wordt....'

Het is wat moderner geformuleerd, maar de strekking is dezelfde. De onderliggende filosofie is in zestig jaar niet veranderd, maar hoe is het met de praktijk gesteld? De praktijk is vooral een kwantitatief gegeven: de bedragen voor kunst op de Rijksbegroting gaven aanvankelijk een indrukwekkende stijging te zien. Toen de negentiende eeuw op z'n einde liep, naderden de staatsuitgaven voor kunst het half miljoen. In 1920 bedraagt de kunstbegroting al anderhalf miljoen en in 1931 bijna tweeënehalf miljoen gulden. Een groei van 500 % in ruim dertig jaar; het is indrukwekkend, zolang je er maar niet aan denkt dat de kunstbegroting tenslotte nooit meer dan 0,3 % van de totale staatsuitgaven bedroeg.

Michel Pellanders

(reisbeurs 1986)

**Passeerdersgracht 15
1016 XG Amsterdam
020 25 28 93**

31-12-1951 *Wormerveer*
1972-1978 *Gerrit Rietveld Academie
Amsterdam*
1978-1980 *Rijksacademie voor Beeldende
Kunsten Amsterdam*

Indianen Brazilië

1987, kleurendruk naar diapositief, 50 x 70 cm

In 1939 daalde de kunstbegroting weer tot een bedrag van ruim anderhalf miljoen gulden. Niettemin was een terugkeer naar de passiviteit die de vorige eeuw gekenmerkt had zo goed als onmogelijk geworden.

De bezetting

Het tijdperk van de Tweede Wereldoorlog is een hoofdstuk apart; een hoofdstuk dat gelukkig niet tot het Nederlandse kunstbeleid gerekend hoeft te worden.

Wie er geen been in zag om lid te worden van de Kultuurkamer, kon met zijn kunst een goed inkomen verwerven. De toestand van het geweten zou in die situatie omgekeerd evenredig aan het inkomen moeten zijn, wat niet altijd het geval was. Wie het (verplichte) lidmaatschap van de Kultuurkamer weigerde, werd van beroepsuitoefening uitgesloten en moest dan maar zien hoe hij in zijn onderhoud voorzag.

De BKR

Direct na de oorlog troffen verschillende gemeenten voorzieningen voor beeldende kunstenaars die in financiële nood verkeerden. Met

---

Rian van Seeters

(startstipendium 1987)

Broekhovenseweg 77
5021 LC Tilburg
013 36 08 20

20-2-1960 Drunen
1979-1985 Academie voor Beeldende
Vorming - Tilburg

Zonder titel

1987, gemengde technieken,
109 x 40 x 23 cm

foto, *Martin Stoop*

een subsidie van het ministerie van Sociale Zaken werden kunstwerken aangekocht of opdrachten verleend. De gemeenten voerden hierin echter niet alle dezelfde koers, wat bij de kunstenaars gevoelens van willekeur opriep. Daarom besloot de minister van Sociale Zaken met ingang van 1 mei 1948, door middel van de zogenaamde 'Regeling Sociale Bijstand aan beeldende kunstenaars', een uniforme behandeling in te voeren. De kunstenaars konden werk van hun eigen keuze aanbieden en kregen in ruil daarvoor een vergoeding uitgekeerd. Vandaar de snel ingeburgerde naam 'contraprestatie'.

Was er voor de oorlog al sprake geweest van opdrachten en aankopen met een speciaal *doel* en op basis van kwaliteit, deze na-oorlogse regeling was uitsluitend ingegeven door sociale motieven. Voor de oorlog was er iets ontstaan dat zich -zij het niet te opzichtig- met de naam *kunstbeleid* mocht toeien. Na de oorlog leek men weer met een blanke lei te moeten beginnen.

Door het bestaan van de Beeldende Kunstenaarsregeling, een sociale maatregel, meer ingegeven door schuldgevoelens dan door cultureel besef (en dan ook uitgevoerd door het ministerie

---

Lucas Silawanebessy

(reisbeurs 1986)

Textielstraat 87
5046 SC Tilburg
013 36 76 14

27-2-1949 Balikpapan (Indonesië)
1970-1977 Academie voor Beeldende
Vorming - Tilburg

KEPAMAT

MARSEGU

WAIREMA

TANDISA

GUNUNG AMAHOSAR

Tial

*i.s.m. A. Korsmit, 1987, kleurentografie.
75 x 120 cm*

van Sociale Zaken), heeft de noodzaak om tot een beeldende kunstbeleid te komen zich nooit zo sterk voorgedaan. Alles was immers prima geregeld en de 'contra' voldeed uitstekend om het ongenoegen van individuele kunstenaars af te kopen. Problemen ontstonden pas toen de overheid, door een onstuimige groei van het aantal kunstenaars dat een beroep op de regeling wenste te doen, zijn greep op de BKR begon te verliezen.

Eind jaren zestig werd algemeen geproclameerd dat de verbeelding aan de macht moest komen, hetgeen onder meer resulteerde in de misvatting dat iederéén kunstenaar was. Strenge selectiecriteria werden autoritair en paternalistisch bevonden; de toetsing van kandidaten voor de BKR kreeg meer en meer een minimaal karakter.

Achteraf heeft het er de schijn van dat de (Rijks)overheid deze ontwikkeling met opgewekt cynisme heeft gadeslagen. De BKR werd onbeheersbaar. De regeling heeft zichzelf opgeblazen.

De gevolgen zijn bekend: het ministerie van Sociale Zaken heeft eerst sterk op de regeling bezuinigd en het restant werd na opheffing van de BKR aan het ministerie van WVC vermaakt.

Eric van Straaten

(reisbeurs 1987)

Oosthavenkade 16 B
3134 NV Vlaardingen
010 460 17 70

21-2-1955 Rotterdam
1976-1980 Fotovakschool Apeldoorn

Callanish Standing Stones, Lewis II

1985, fotografie, 75 x 80 cm

Het Fonds

Met het oog op het naderend verscheiden van de BKR heeft de minister van WVC al in 1983 een aantal ideeën geformuleerd over een kunstbeleid voor het BKR-loze tijdperk. Daaronder bevond zich de gedachte aan een subsidieregeling voor individuele kunstenaars. In 1984 ging deze regeling met het bescheiden bedrag van 9 miljoen gulden van start. De ervaringen ermee waren van dien aard, dat de politiek besloot om het experiment te institutionaliseren.

En dan is er nu 'Het Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst'; een stichting die speciaal in het leven werd geroepen om met 29 miljoen voormalige BKR-guldens een echt kunstbeleid te gaan voeren.

De BKR was in feite een kunstenaarsbeleid. De overheid erkende de uitzonderingspositie van een bepaalde bevolkingsgroep en besloot ter leniging van de nood van deze groep een maatregel te ontwerpen. De regeling bevorderde een specifiek groepsbelang, geen gemeenschapsbelang. De overheid steunde de kunstenaars uitsluitend vanwege hun weinig lucratieve kunstenaarschap, niet vanwege hun maatschappelijke betekenis.

Ton van Summeren

(werkbeurs 1987)

Looiersgracht 10
1016 VS Amsterdam
020 25 67 00

24-3-1953 Stadsacademie voor toegepaste
Kunsten Maastricht

Allegoria Fotografica

1987, gemengde technieken, 160 x 160 cm

ALLE-
-GORIA
PHOTO
GRA-
-PHICA

De paradox van de kunstenaar: als anarchistisch bohémien voelt hij zich buiten de gemeenschap staan, maar hij wenst tegelijkertijd door diezelfde gemeenschap onderhouden te worden.

De overheid bevordert de kunst door het oprichten en in stand houden van academies en musea, door het aankopen van kunstwerken en het verlenen van opdrachten, door het steunen van initiatieven als exposities en manifestaties, door het financieren van uitgaven als tijdschriften, catalogi en andere publicaties, door het toekennen van prijzen en beurzen, door het stimuleren van experimenten, door maatregelen voor nationale en internationale marktverruiming, door in het onderwijs geïntegreerde kunsteducatie, en niet door sociale maatregelen voor individuele kunstenaars. De ondersteuning van kunstenaars vindt door een actieve overheidsbemoediging op indirecte wijze plaats: door het bevorderen van kunst als algemeen maatschappelijk verschijnsel ondersteunt zij tevens de individuele producenten van beeldende kunst, zonder die daarmee evenwel in een uitzonderingspositie te plaatsen.

Het Fonds houdt zich in hoofdzaak bezig met de toekenning van individuele subsidies aan

---

Roos Theuws

(werkbeurs 1987)

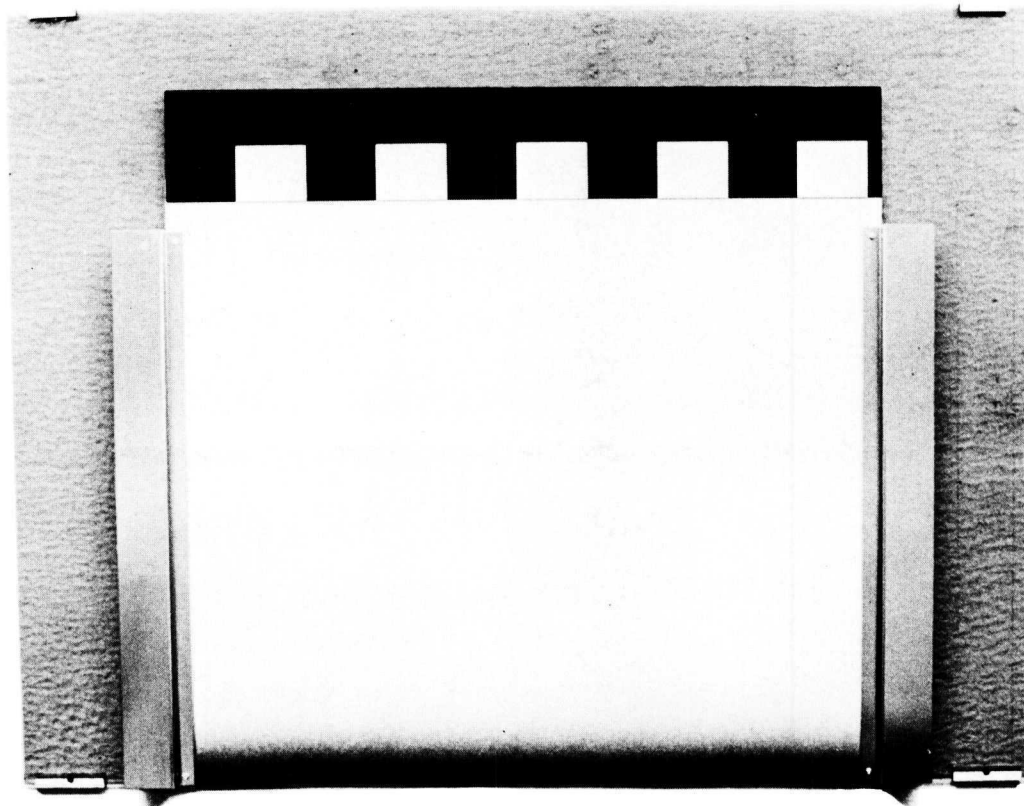
Nieuwe Keizersgracht 43...

1018 VC Amsterdam

020 27 03 30

20-9-1957 *Valkenswaard*

1981-1983 *Jan van Eyckacademie
Maastricht*

Zonder titel

1987, kleurenfoto, aluminium, lak, glas, 112 x 146 cm
Collectie: *Boymans-van Beuningen Rotterdam*

foto, Tom Haartsen

beeldende kunstenaars, vormgevers en architecten. (Individueel wil hier zeggen dat stichtingen, verenigingen en dergelijke niet in aanmerking komen). Dit is een onderdeel van het grotere kunstbeleid, zoals hierboven geschetst. De keuze van de kunstenaars die voor zo'n subsidie in aanmerking komen wordt niet gemaakt op basis van sociale criteria, maar op basis van kwaliteit; op basis van de waarde van een kunstenaar en zijn werk voor de ontwikkeling van de beeldende kunst in het algemeen.

Wat is het verschil in effect van dit nieuwe beleid vergeleken met het BKR-tijdperk? Ten eerste is er de lossere binding tussen individuele kunstenaars en de overheid. De kunstenaars doen niet langer een beroep op een steunregeling; er is geen sprake van een sociale afhankelijkheidsrelatie. Dat is een belangrijke winst. De overheid ziet de kunstenaar niet meer als crisisgeval, maar als iemand die een belangrijke bijdrage kan leveren aan de beeldende kunst. De kunstenaar wordt beloofd om wat hij als kunstenaar waard is.

Een tweede verschil is het feit dat de kunstenaar zelfbewuster is geworden. Hij hoeft zijn legitimatie niet meer te putten uit het stigmatiserende feit dat

---

Lena Tuzzolino

(werkbeurs 1986)

Nassaukade 19 HS
1052 CH Amsterdam
020 82 65 92

4-12-1937 Soest
Autodidact

Fragmenten van een relatie
1986, kleurenfotografie, 30 x 25 cm

hij van een sociale maatregel voor kunstenaars gebruik mag maken. Voor veel kunstenaars betekende dat maar al te vaak de enige rechtvaardiging van hun kunstenaarschap. De laatste jaren ontmoette je steeds meer kunstenaars die weigerden zich het stigma van de BKR te laten aanmeten. Men bleef liever onafhankelijk door een tijdje in de bouw te gaan werken, bijvoorbeeld. De doelstellingen van het Fonds kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan een grotere zelfstandigheid van de kunstenaars, maar er is helaas nog steeds een hinderlijke overeenkomst tussen de werkwijze van het Fonds en die van de voormalige BKR: men moet zich aanmelden. Het Fonds neemt een afwachtende houding aan; gaat niet actief op zoek naar talent. Het openen van een loket is een onvoldoende stimulans voor de ontwikkeling van de kunst.

Daarenboven vertoont het Fonds een tweede schoonheidsfoutje: het is verantwoordelijk voor de toekenning van de beroepskostenregeling voor kunstenaars, wier inkomen onvoldoende is om er een professionele status op na te houden. Deze taak is in strijd met de overige activiteiten van het Fonds. Een vermenging van kwalitatief kunstbeleid

---

Lidwien van de Ven

(startstipendium 1987)

**Snellinckstraat 54 B
3021 WK Rotterdam
010 476 04 87**

9-9-1963 *Hulst*

1981-1982 *Academie St. Joost Breda*

1982-1985 *Akademie voor Beeldende Kunst*

(AKI) *Enschede*

Zonder titel

1986, *fotografie, 2 werken 140 x 140 cm (kleur)*

1 *werk 127 x 131 cm (zwart/wit)*

met kwantitatief sociaal beleid binnen één instelling leidt tot onduidelijkheid. Het Fonds was beter af geweest met een eenduidig gezicht naar buiten toe. Het is niet eenvoudig om de ernstige kritiek waaraan de beroepskostenregeling momenteel bloot staat op ondubbelzinnige wijze het hoofd te bieden. Het Fonds had nooit met deze onverenigbare taken opgezadeld mogen worden. Het Fonds zal een instrument moeten worden dat *vorm* geeft aan het kunstbeleid. Het Fonds moet waarden en idealen vertegenwoordigen die losstaan van de concrete, op korte termijn gerichte belangenbehartiging waarmee de politiek zich doorgaans bezig houdt. Het Fonds is procuratiehouder, pleitbezorger en schatbewaarder van die waarden en idealen.

De politiek heeft dit onderdeel van het beleid uit handen gegeven. Dat is wijs en handig tegelijk. Wijs op grond van het boven- en handig op grond van het onderstaande. Wanneer het Fonds er niet in slaagt om de maatschappelijke status van kunst en kunstenaars op een hoger plan te tillen, dan zal het moeilijk worden om bij volgende

---

Arie Versluis

(startstipendium 1987)

Schietbaanlaan 126 B
3012 LP Rotterdam
010 477 90 55

27-2-1961 *Werkendam*
1981-1986 *Academie voor Beeldende Kunst*
Rotterdam

Zonder titel

1987, *kleurenfotografie*, 100 x 100 cm

68

bezuinigingsronden
aan het laten van
een veer te
ontkomen.

Ton Zwerfer

(werkbeurs 1987)

Bloemgracht 174
1015 TV Amsterdam
020 25 97 27

1-5-1959 *Amsterdam*
1978-1983 *Gerrit Rietveld Academie*
Amsterdam

1704-1987 Sculptuur I bij Christofori
Amsterdam
1987, *fotografie, 170 x 150 cm*

Fotografie en beeldende kunst - een osmose

Sybrand Hekking

Al bij de samenstelling van deze tentoonstelling, voortkomend uit de individuele subsidies die de afgelopen anderhalf jaar verleend zijn aan kunstenaars die de fotografische techniek als uitgangspunt gekozen hebben, werd duidelijk dat dit een belangrijke tentoonstelling zou worden. Het is een belangrijke tentoonstelling omdat de trends die afleesbaar zijn aan de afzonderlijke werken en die al eerder, verspreid, zichtbaar waren in het galericircuit en gepubliceerd werden en worden in verschillende tijdschriften, hier samengebracht zijn.

Gezien de ontwikkeling in de benadering door de kunstenaar/fotograaf van het gebruik c.q. de toepassing van het medium fotografie is het een goede keuze om in deze tentoonstelling de nadruk juist op dit medium te leggen.

Bij het bekijken van de werken springen een aantal eigenschappen direct in het oog.

Eén van de opvallendste is het brede veld waarover het fotografisch medium wordt toegepast. Het loopt van de herkenbare beeldrapportagefotografie op

Industriële vormgeving

vormgeving

72

93)

basis van een tevoren uitgedacht thema tot het onderbrengen van een foto als twee-dimensionaal onderdeel in een groter geheel. Hierbij gaat het niet om een voor de hand liggende werkelijkheid zoals die doorgaans aan de fotografie toegedicht wordt, maar meer om een door de maker gezochte weergave van een idee, een ergens aanwezige of gedachte werkelijkheid. Het opheffen van de idee dat het fotografisch medium slechts de aanwijsbare reële alledaagse omgeving kan vastleggen is haar bevrijding geworden.

De basis van die bevrijding is in de vooroorlogse jaren gelegd door de fotografische kunstenaars van het Bauhaus, de Surrealisten, de Nieuw-Zakelijken en de DaDa-beweging. Ook hier is dezelfde vrijheid te vinden in verwerking en gebruik van het fotografisch medium, in samenhang met of opgaand in andere disciplines. Net als nu kwam er ook toen niet altijd een camera aan te pas en werd niet altijd de foto als eindproduct beschouwd.

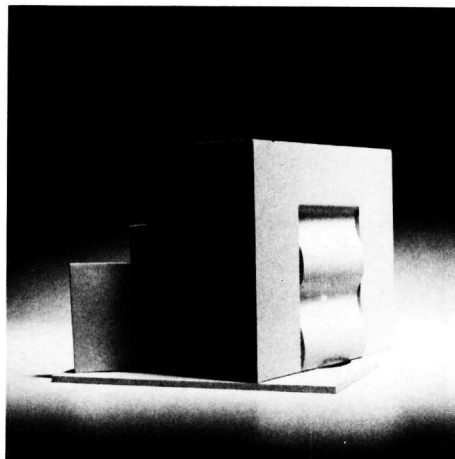
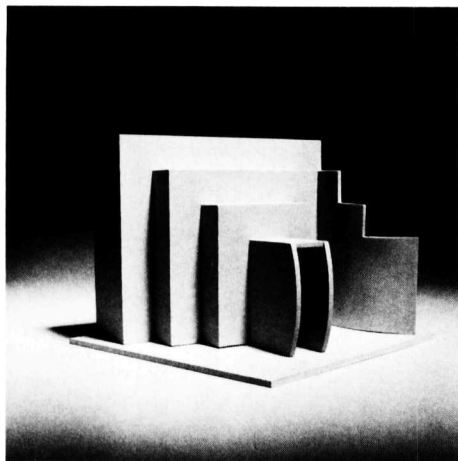
Dat het een hele tijd geduurd heeft voor men weer eenzelfde onbevangenheid ten aanzien van het medium had gevonden, heeft alles te maken met het verschuiven van de normen die aan een medium opgelegd worden, met de veranderende

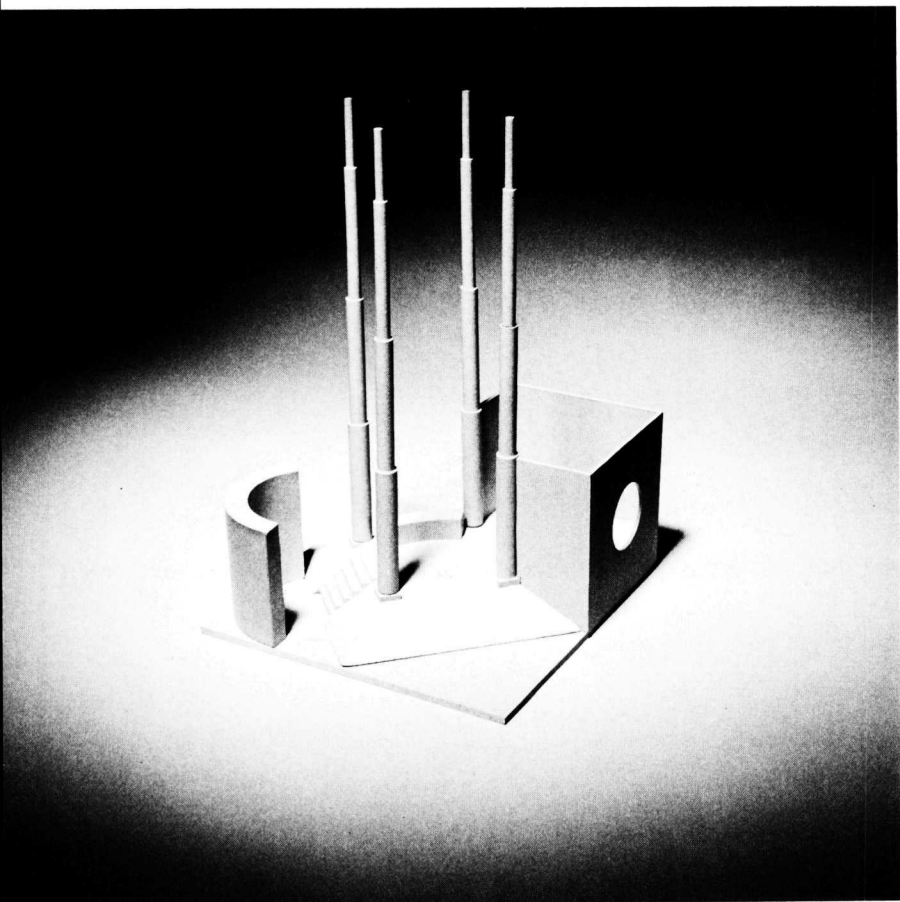
Ed Annink

(werkbeurs 1987)

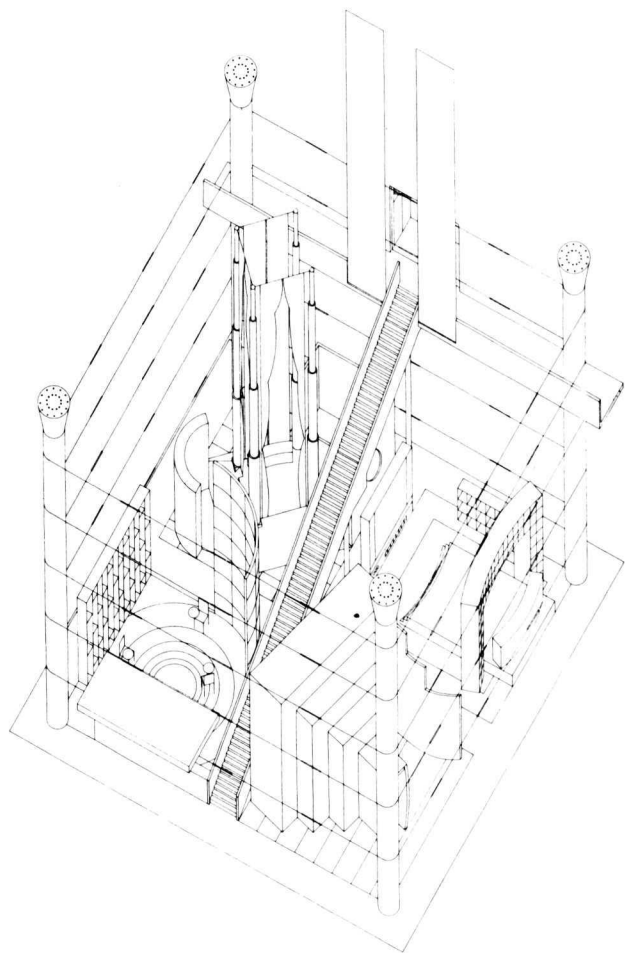
Bezuidenhoutseweg 90
2594 AX Den Haag
070 47 35 09

24-10-1956 Utrecht
1978-1983 Koninklijke Academie voor
Beeldende Kunsten Den Haag

Huis

werksituatie, met de technische eigenheden en met de individualisering van het kunstenaarschap.

In de jaren veertig tot en met begin zeventig zat de fotografie vervolgens stevig in het keurslijf van het ten dienste staan aan de grote opdrachtgevers: de industrie en de uitgevers van foto boeken. Er waren vaak geen vastgelegde of duidelijk geformuleerde uitgangspunten ten aanzien van het uiterlijk van het medium die iedereen als consensus hanteerde. Met uitzondering van de reclame- en de grafisch toegepaste fotografie gaf ze de werkelijkheid weer.

Pas in de jaren zestig, langzaam, en in de jaren zeventig meer en meer duidelijk, kwam onder invloed van de visualisering van de ideeën van de concept-kunstenaars het fotografisch medium op vrijer terrein. De veranderende opvattingen van art-directors bij reclamebureaus en tijdschriftenredacties over de creatieve vrijheid van de fotograaf en het oppakken en tentoonstellen van het vrije werk van vele fotografen door het galerie- en museumcircuit waren de uiteindelijke duw tot de doorbraak naar de grotere vrijheid in het omgaan met het fotografisch medium.

Simone Drost

(studiebeurs 1987)

**37 Parliament Hill
Londen NW 3
Engeland
09 441 636 0974**

**Mathenesserdijk 92 A
3027 AJ Rotterdam
010 - 4 62 39 09**

30-4-1960 *Leiden*
1980-1986 *Academie voor Beeldende Kunst
Rotterdam*
1987 *Architectural Association for
Architecture, Londen*

Kast voor persoonlijke herinneringen
1986, 155 x 60 x 60, polyester, hout, perspex,
i.s.m. Evelien van Veen

Met name de laatste twee groepen, het galerie- en museumcircuit, hebben de laatste jaren deze vrijheid gestimuleerd en uit het atelier gehaald. Het is ook deze wereld die, in combinatie met het de laatste jaren gevoerde overheidsbeleid ten aanzien van de fotografie, de verschillende fotografische kunstenaars de vrijheid gaven door hen deels economisch vrij te stellen. Door o. a. die artistieke vrijheid en de toegenomen mogelijkheden van de fotografie, gingen in andere disciplines werkende kunstenaars het fotografisch medium in hun werk toepassen of namen het fotografisch medium als uitgangspunt.

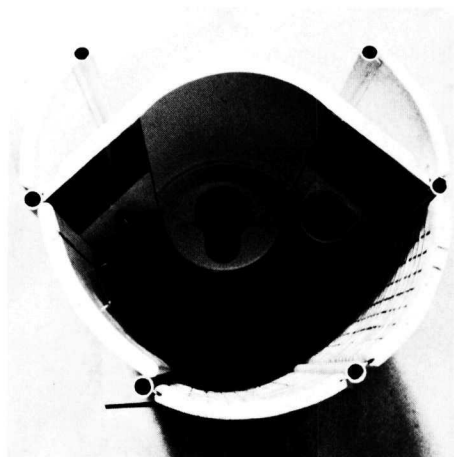
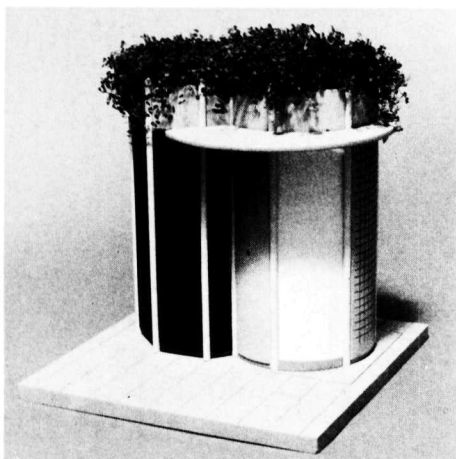
Deze omstandigheden veranderden ook de presentatievorm. Er wordt meer gewerkt naar een museale presentatie. Het formaat is groter, niet omdat, zoals in vroeger jaren op een tentoonstelling, waar de fotografie als achtergrond gebruikt werd, een uitvergroting nodig was, maar omdat vanaf het begin groot gedacht is. Niet omdat het beeld dan duidelijker of overweldigender overkomt, maar omdat het noodzakelijk is voor de er aan ten grondslag liggende idee, de gedetailleerdheid van het beeld en, vreemd

Horst Grütering

(startstipendium 1987)

2e Jacob van Campenstraat 157 D
1073 XS Amsterdam
020 62 33 29

8-2-1958 Darmstad (West-Duitsland)
1979-1982 Hochschule für Gestaltung –
Offenbach (West-Duitsland)
1982-1986 Gerrit Rietveld Academie
Amsterdam

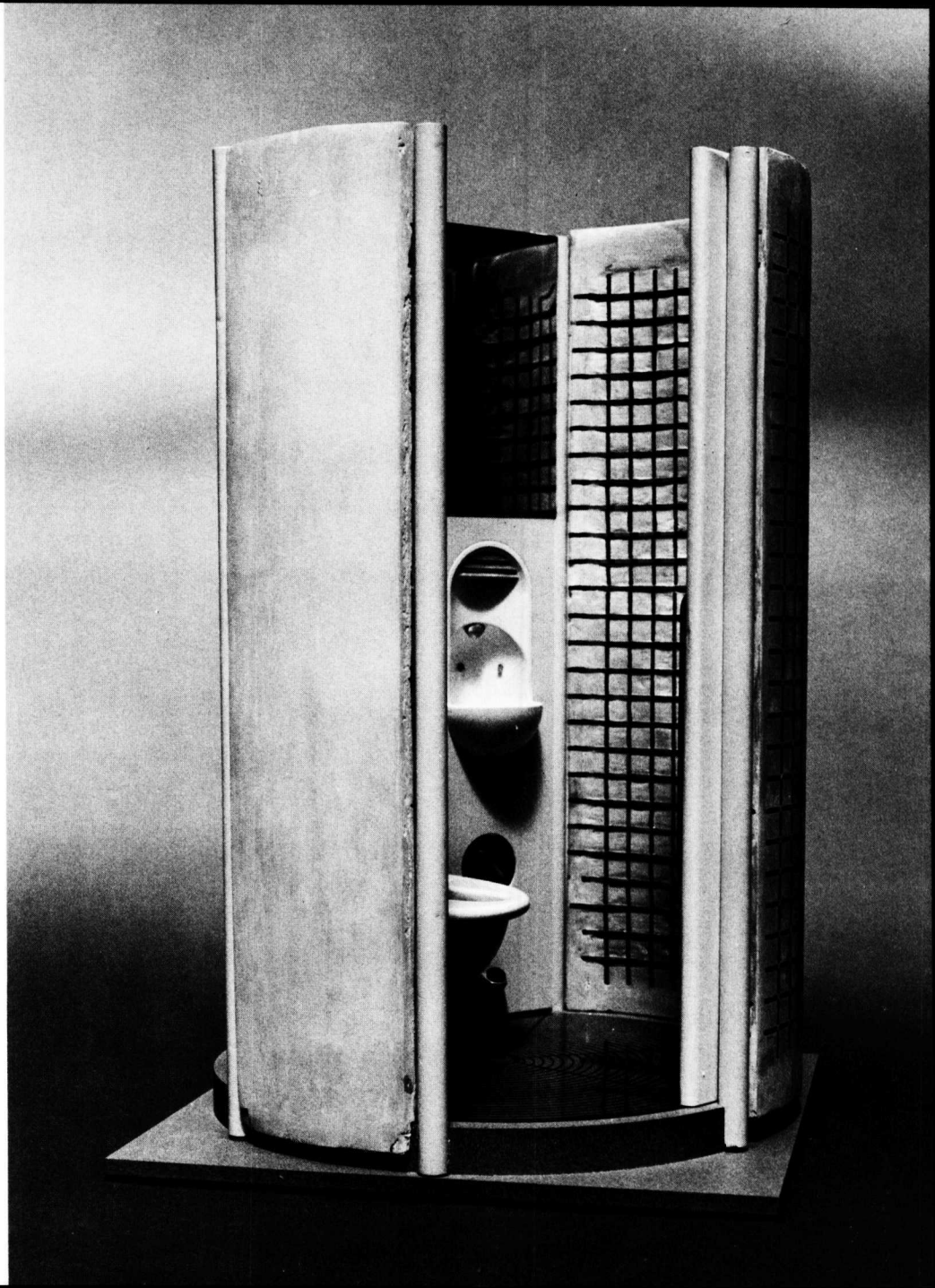

Exterieur
Interieur bovenaanzicht

Openbaar toilet

1986, kunststof, glas, beton.

Interieur zij aanzicht

misschien, voor de soberheid, de klaarheid van het beeld.

Een andere welbewuste keuze voor deze grootte is de meer als kunstwerk bedoelde uitwerking aan de galerie-, museum-, kantoor- en huiswand. Het monumentale dat een foto dan krijgt is vanaf het maken van het fotografisch beeld meegedacht in de vorm. Dit is een gebruik dat niet alleen de zeer duidelijke kunstgerichte uitvoering betreft, maar dat tevens in toenemende mate geldt voor de meer documentaire fotografie. Ook deze begint de op de hand te bekijken presentatievorm te verlaten en als afzonderlijk beeld een eigen bestaan te leiden.

Een derde aspect dat opvalt is het toegenomen gebruik van kleur. Met name in de grotere kleurwerken krijgt de kleur niet die eigenschap die normaal aan haar toegeschreven wordt, maar krijgt ze een autonoom beeldend karakter. De kleur heeft niet zozeer een symbolische alswel een meer monumentaal compositorische werking in het beeld.

Deze veelheid aan aspecten en aan soorten werk is niet een op voorhand bedachte of als uitgangspunt genomen norm voor de toewijzing van de

---

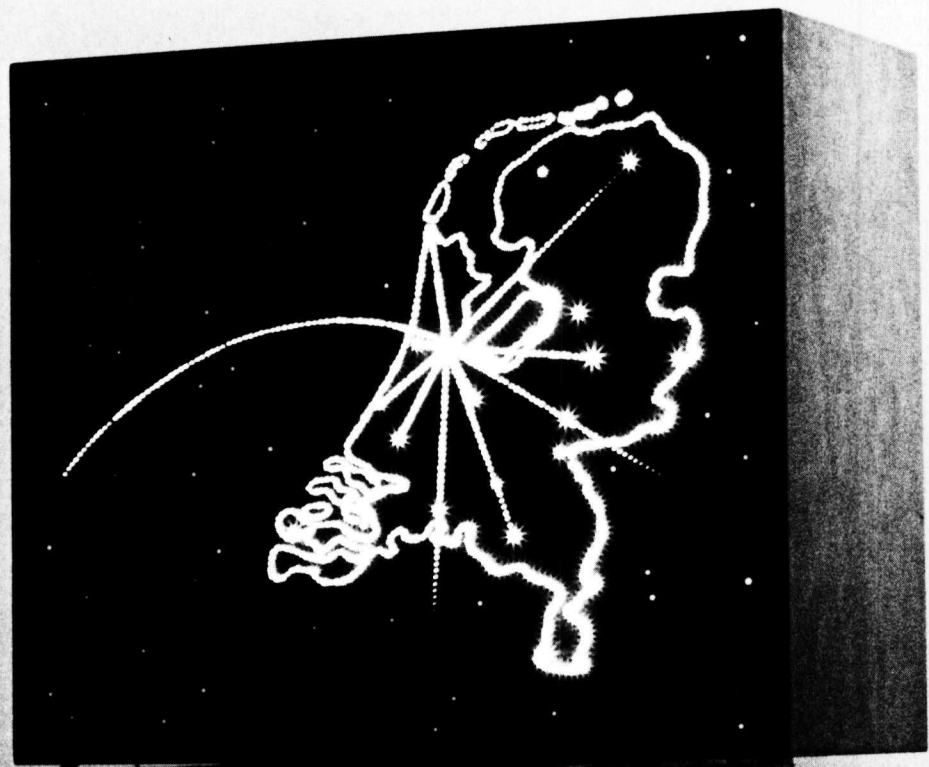
Ellis van der Ham

(startstipendium 1986)

Lambertusstraat 189 A
3061 XZ Rotterdam
010 404 57 44

15-3-1961 *De Bilt*
1980-1986 *Academie voor Beeldende
Kunsten Rotterdam*

Glasvezel-display
1987, glasvezel, kunststof, halogeen

individuele subsidies, maar blijft achteraf een gelukkige omstandigheid die leidt tot een vrij ruim overzicht aan toepassingen van het fotografisch medium in verschillende disciplines. Het is geen technisch scala maar een bewijs van het feit dat het eind van de toepassing van de beeldende mogelijkheden van het fotografisch medium nog niet in zicht is. Maar enige schizofrenie ten aanzien van het stigma 'fotograaf' met alle oude vooroordelen met betrekking tot de kunstwaarde, frustreert de totale vrije ontwikkeling nog enigszins. Het is de beroemde 'open geest' die de verdere loop bepaalt.

Annelies de Leede

(startstipendium 1987)

Zaagmolenstraat 26 C
3035 HB Rotterdam
010 467 68 29

25-2-1958 Schiedam
1978-1982 Academie St. Joost Breda
1982-1985 Academie voor Beeldende
Kunsten Arnhem

Stoel
1985

Deze stoel geeft door het omslaan van de rugleuning twee verschillende zitmogelijkheden. Dit verschil van zitten wordt versterkt door de vorm van het frame, de bocht van de rugleuning en het feit dat de achterkant de voorkant wordt.

82

Industriële vormgeving

Friso Kramer en Rob van Maarschalkervaart.

Plaats en betekenis van industriële vormgeving

Industriële

vormgeving is

een proces van

onderzoeken, plannen,

ontwerpen en presenteren.

Daarbij gaat het om functionaliteit,

de economische doelmatigheid, de behoeften

van de gebruiker en de sociale gevolgen van het

maken en gebruiken van producten die op

industriële wijze worden vervaardigd.

Industriële vormgeving is in feite een aanpassing

van de 'productenwereld' aan de fysieke en

psychische behoeften van de mens.

In een rapport dat in het laatste oorlogsjaar werd

geschreven door Piet Zwart, Paul Schuitema en

Jan Bouman wijst vooral Piet Zwart er nog eens op

dat 'ieder vervaardigd gebruiksvoorwerp in de

ruimste zin des woords een product dient te zijn

van de samenwerking van de vier

productiecategorieën: de sociale, de economische,

de technische en de artistieke kwaliteit. Door de

juiste coördinatie dezer categorieën dient, naast

het duurzaam gericht zijn, de eenheid van vorm en

functionaliteit op de voorgrond te staan. Te dien

einde dient bij de opleiding en het onderwijs het

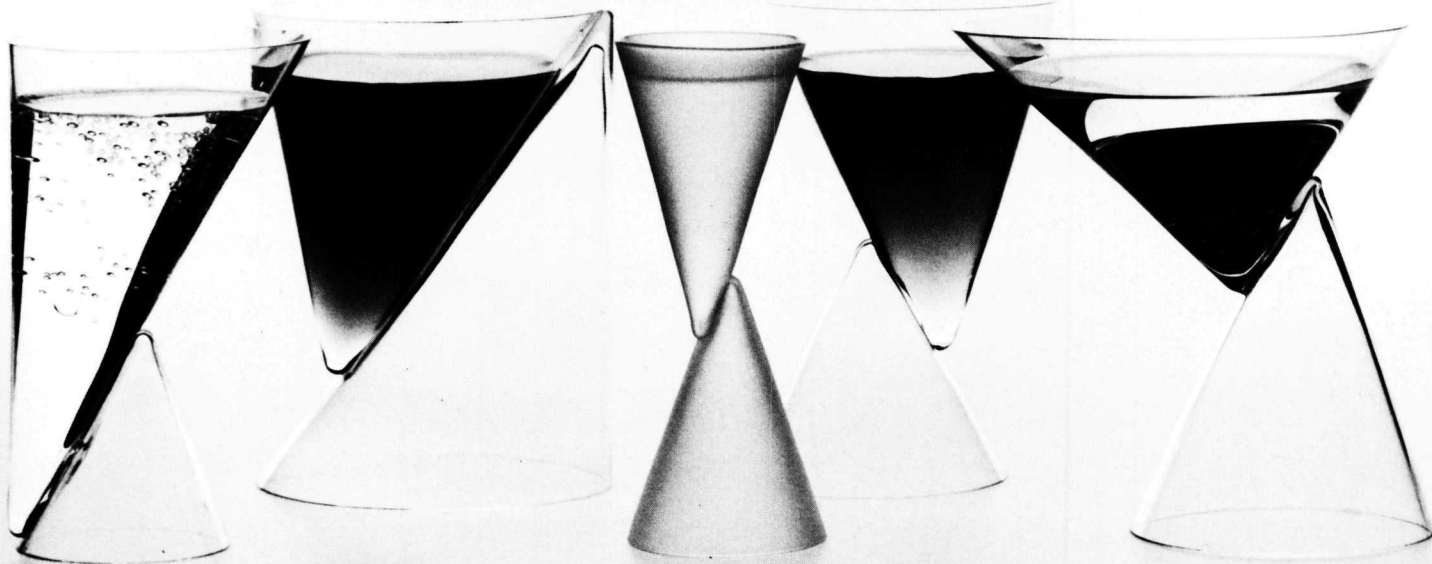
Mart van Schijndel

(presentatiesubsidie 1987)

Oudegracht 329
3511 PC Utrecht
030 31 75 35

21-6-1943 Hengelo
1963-1968 Gerrit Rietveld Academie
Amsterdam

Drinkservies Touch and Go

1986 Pyrexglas

Een prototype voor een servies, gemaakt uit vlakglas, waarbij het glas verwarmd wordt tot het weekpunt en tot twee konussen met een overlappende naad gebogen wordt.

Voor de uitvoering van deze theoretisch ontwikkelde techniek bestaan nog geen productiemogelijkheden. Voorlopig wordt gebruik gemaakt van de traditionele glasblaastechnieken, waarmee twee aaneen verbonden konussen vervaardigd worden. Het prototype is handgemaakt zonder gebruik van matrijzen, waardoor de gewenste strakheid niet aanwezig is.

Prototype vervaardigd door de heer I.C.J. Dur, RU Utrecht.

vraagstuk van industriële vormgeving op de daarvoor in aanmerking komende en daartoe nieuw op te richten instellingen te worden onderwezen.' Misschien zag Zwart meer dan wie ook in, dat juist door de mogelijkheden van industriële vervaardiging het nut en de betekenis van producten voor de consument en de maatschappij van primair belang zijn. Veel van het gedrag van de mensen wordt bepaald door de omgeving en door de producten waarmee zij leven. Juist daarom speelt industriële vormgeving een belangrijke rol.

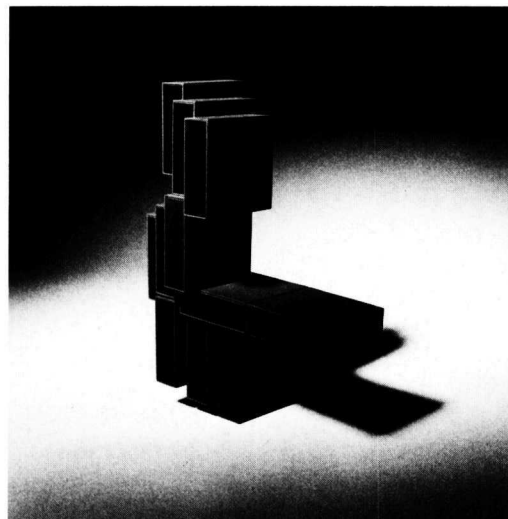
Grofweg zijn er in de loop der jaren van de geschiedenis een honderdtal definities van industriële vormgeving geformuleerd. Vast staat dat in onze betekenis design betekent: kritische analyse, interdisciplinaire samenwerking en een voortdurende wederzijdse afstemming tussen productie en consumptie. Schematisch kan de plaats van het ontwerpen als volgt worden aangegeven: cultuur bepaalt verschijningsvorm van de omgeving behoefte bepalen verschijningsvorm van de producten, maar ook

Gert-Jan van Surksum

(startstipendium 1987)

Gerard Doustraat 29
5613 HM Eindhoven
040 43 48 76

8-1-1958 Ede
1978-1985 Academie Industriële
Vormgeving - Eindhoven

6 schaalmodellen 'meubelen'
1987

omgeving bepaalt cultuur
producten bepalen behoeften.

De plaats van industriële vormgeving tussen de andere ontwerpdisciplines zou als volgt geschematiseerd kunnen worden:

ruimtelijke ordening	landschaps architectuur	stedebouw planologie
omgevingsontwerpen		
architectuur	industriële vormgeving	communicatie vormgeving

De vormgevingskwaliteiten/functionies zijn aldus te schematiseren:

kwaliteit/functie		
practische kwaliteit	artistieke kwaliteit	symbolische kwaliteit

Willem Veder

(startstipendium 1987)

Reguliersgracht 83
1017 LN Amsterdam
020 23 90 18

30-9-1954 *Rotterdam*
1982-1986 *Gerrit Rietveld Academie*
Amsterdam

Veerstoel 2

De *Vederstoel*, ontworpen in 1986, is een flexibele vouwstoel die zich voegt naar het lichaam en tot een plat pakket te vormen is. Het concept bleek uitvoerbaar met Polystar® van Bayer, dunne stangen flexibel compositiemateriaal.

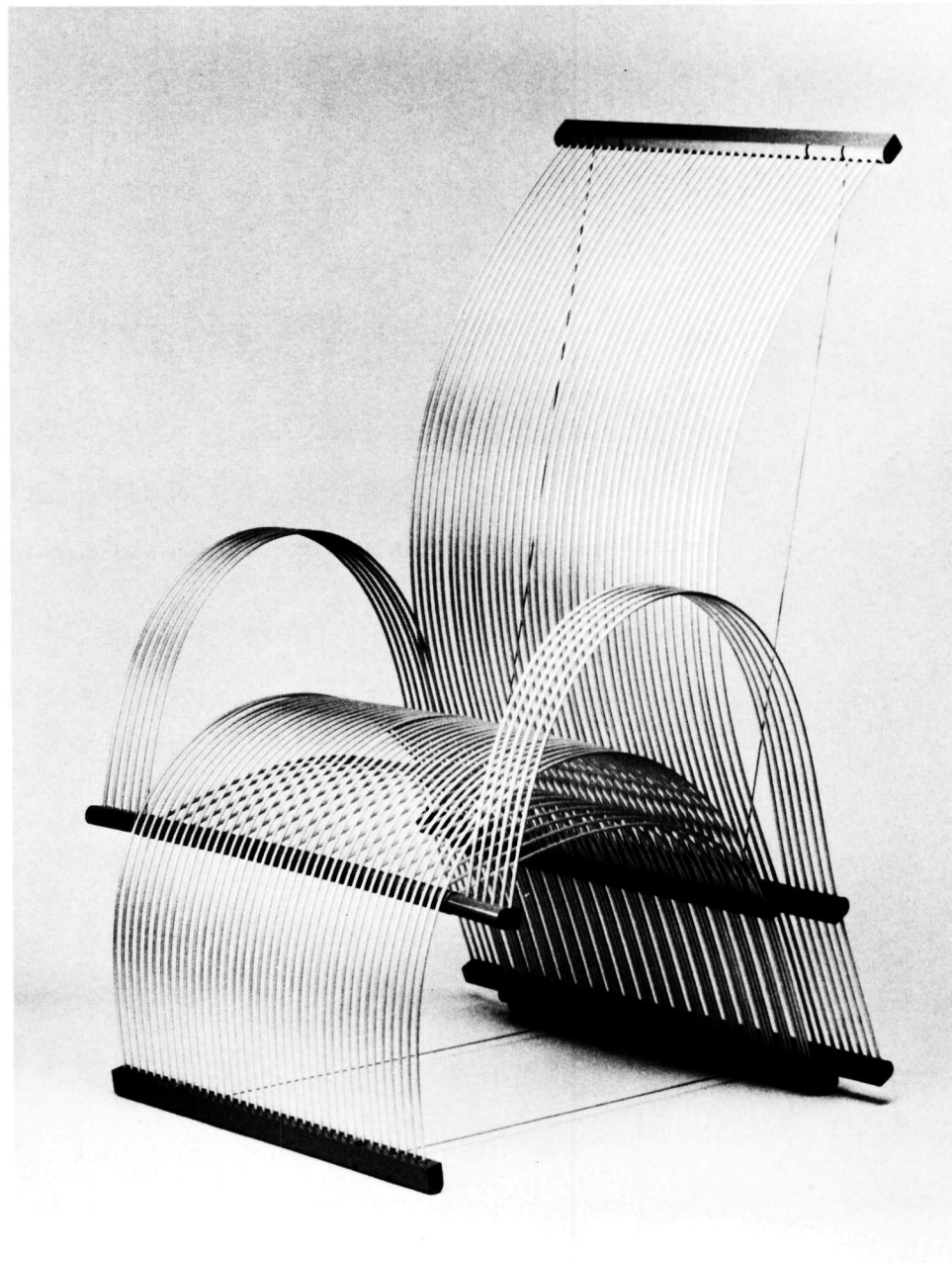
De ongevoeligheid voor weersomstandigheden maakt dat de stoel ook buiten te gebruiken is.

De *Vederstoel* heeft een vervolg gekregen in de *Veerstoel 2*.

Voor de ontwikkeling van de *Veerstoel 2* is in 1987 een samenwerking aangegaan met Peik Suyling.

Bij dit ontwerp worden zitting en rugleuning onder spanning gehouden door draden. Dit maakt de stoel flexibeler en lichter.

Bij de productietechniek is ook voorzien in het creëren van banken. In deze versie kan de stoel met of zonder armleggers worden uitgevoerd.

Geen product vertoont ooit een zuivere vorm van een van de drie kwaliteiten; altijd is er sprake van een mengvorm. Maar er zijn producten aan te wijzen die de benadrukking van een van de drie basis-vormeigenschappen sterker demonstrenen.

De tentoonstelling

De industriële ontwerpers op de tentoonstelling 'Stipendia 86/87' hebben met elkaar gemeen dat zij allen een individueel subsidie hebben ontvangen; dat betekent dat bij de beoordeling van hun aanvragen de artistieke kwaliteit van hun werk zwaar woog.

Door het eigen-aardige karakter (elders reeds uiteengezet) van 'Stipendia 86/87' heeft de rol van de selecteurs zich beperkt tot de keuze van de ontwerpen - de deelnemers stonden van te voren immers vast - een keuze die in overleg met de ontwerpers werd gemaakt.

Op een aantal ontwerpen rust om commerciële redenen een embargo en kan daarom niet worden getoond; de tentoonstelling levert dus geen totaalbeeld op van de ontplooide ontwerpersactiviteiten.

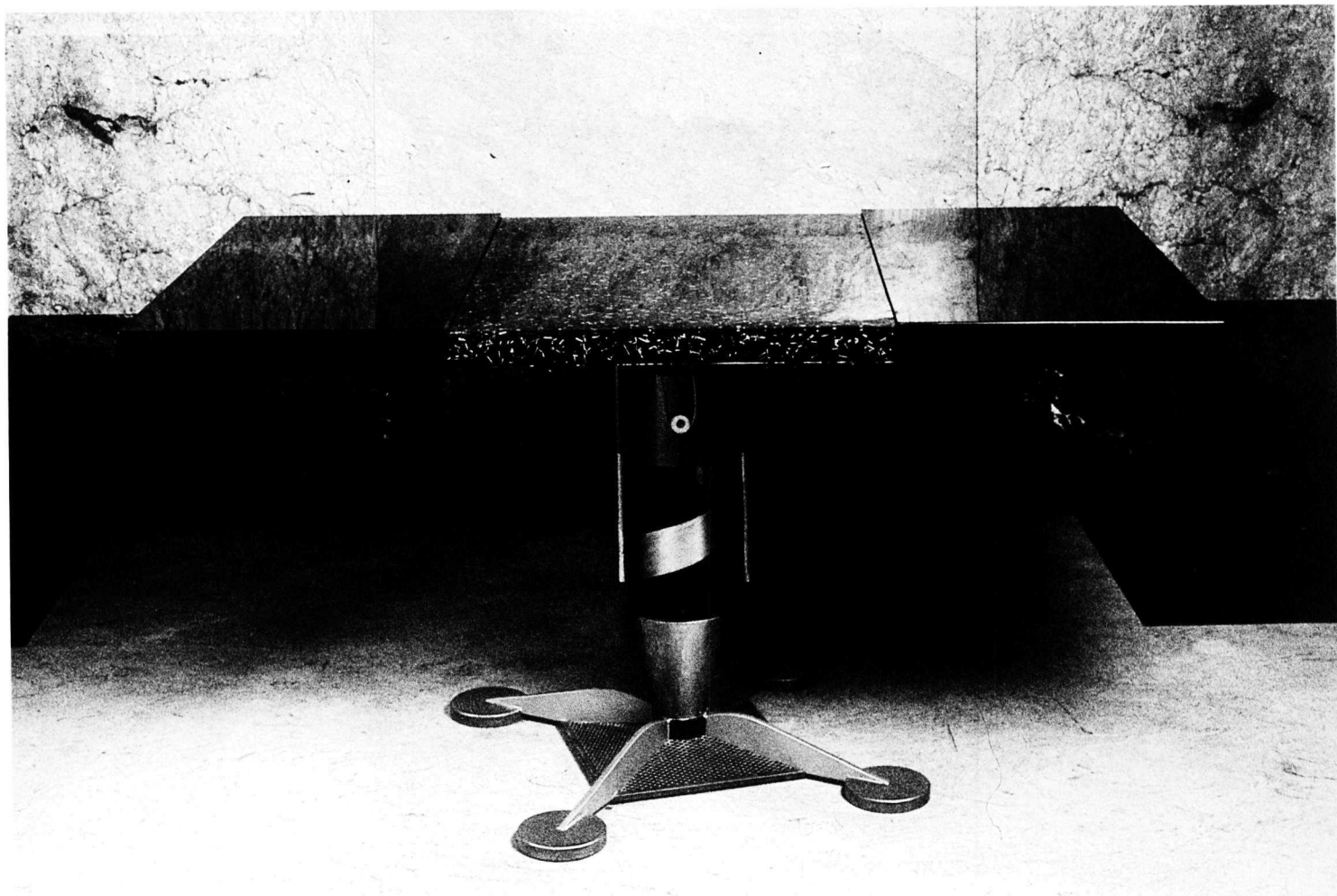
Evelien van Veen

(studiebeurs 1987)

**37 Parliament Hill
Londen NW 3
Engeland
09 441 636 0974**

**A. Milderstraat 8 C
3022 NG Rotterdam
010 4 77 04 90**

12-1-1961 Rotterdam
1980-1986 Academie voor Beeldende Kunst
Rotterdam
1987 Architectural Association for
Architecture, Londen

Mechanisch vergrootbare tafel

1987, 90 x 90/180 x 75, metaal, hout, beton

Onder de exposanten bevinden zich zowel ontwerpers die net beginnen als ontwerpers die hun naam reeds gevestigd hebben. Het getoonde werk is voor een deel datgene op basis waarvan een individueel subsidie is verleend en voor een deel werk dat is ontstaan tijdens of na de periode waarover subsidie werd gegeven.

Over het 'effect' van een individueel subsidie op de artistieke prestaties – zo dat effect al meetbaar is – kan dus geen algemene conclusie getrokken worden. Dit geldt in het bijzonder wanneer het reis- of studiebeurzen betreft: veelal vinden ervaringen, tijdens een reis of studie opgedaan, immers pas op langere termijn een vertaling in het werk.

De verbindende factor tussen de ontwerpers die zich presenteren op deze tentoonstelling vormt dus alleen het feit dat zij een individueel subsidie ontvangen; hun werk biedt een – weliswaar beperkt – beeld van wat zich binnen de noemer industriële vormgeving afspeelt.

Uit de gesprekken met de ontwerpers die we bezochten hebben we een aantal algemene indrukken overgehouden.

Eén daarvan is dat beginnende ontwerpers veelal

Martine van Wamelen

(reisbeurs 1986)

Mackaystraat 10
2613 WK Delft
015 13 59 21

12-2-1955 *Den Haag*
1973-1980 *Technische Hogeschool-Delft*

Elektronische kamerthermostaat
Amfracontrol 4

In oktober 1986 heb ik van WVC een reisbeurs ontvangen voor een bezoek aan Ergodesign '86 in Montreux, een congres over ergonomie met als thema de ontwikkeling van de elektronische werkplek. Inbreng op ergonomisch gebied is een van de zwaartepunten in mijn werk bij het ontwerpburo Ninaber/Peters/Krouwel, waar in teamverband aan opdrachten wordt gewerkt.

Als voorbeeld wordt hier een elektronische kamerthermostaat getoond, waarin ik veel aandacht besteed heb aan de ergonomie van het bedienen, met name aan de vraag hoe is de thermostaat in te vullen en welke informatie verschijnt daarbij tijdens gebruik op display.

Op de tentoonstelling worden eveneens schetsen van bedieningspanelen voor een röntgendiffraktometer getoond, waar eenzelfde human-interface problematiek speelt.

nog zoekende zijn, in die zin dat slechts enkelen er in slagen of zijn geslaagd zodanige ontwerpen te maken dat deze zonder meer bij een industrie kunnen worden ondergebracht.

Een reden daarvoor kan gevonden worden in de aard van de opleidingen.

Een aantal van de opleidingen richt zich in hun onderwijs bedoelend meer op aansluiting op de beroepspraktijk dan andere. Zeker tussen de

Technische Universiteit Delft en de academies is er sprake van een tegenstelling tussen het 'leren van een vak' en het zich 'persoonlijk ontplooiën'.

Voor de meeste ontwerpers is de sprong van een academie of TU naar de beroepspraktijk dan ook een geweldig grote en onzekere. Een startstipendium kan helpen die sprong te overbruggen.

Opvallend is dat de meeste beginnende ontwerpers het startstipendium hebben gebruikt om een bureau in te richten. Aanschaf van teken tafels, computers en telefoonbeantwoorders krijgt merkwaaardigerwijs de voorkeur boven het gebruiken van het geld om die bruisende ideeën (die academie- en TU-verlaters toch verondersteld worden te hebben) verder uit te

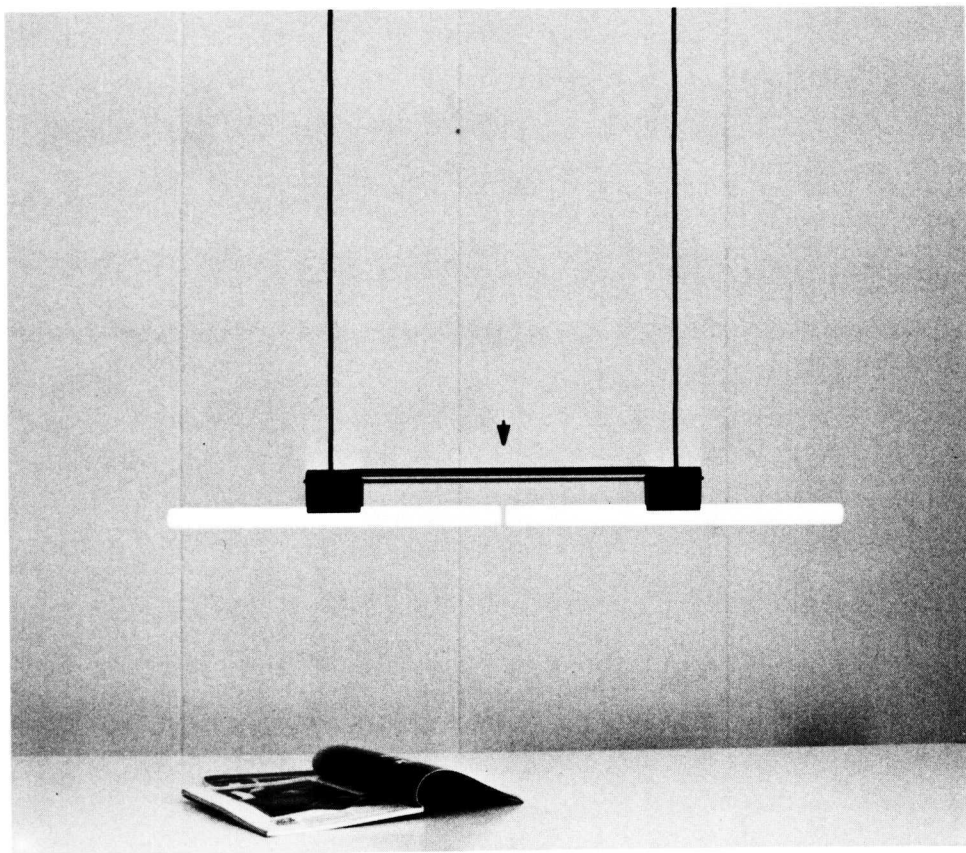

Martijn Wegman

(werkbeurs 1987)

Rembrandtstraat 5
2311 VV Leiden
071 14 36 05

4-11-1955 *Den Haag*
1973-1977 *Gerrit Rietveld Academie*
Amsterdam

Lamp 'Two of a kind'

1986/1987, kunststof, aluminium

i.s.m. Frans van Nieuwenborg

werken en vorm te geven.

Een tendens die er op duidt dat veel jonge

ontwerpers nu er verre de voorkeur aan geven zich als zelfproducerend, zelfstandig ontwerper te vestigen, terwijl een aantal jaren geleden een goede baan bij een gerenommeerd bedrijf het te bereiken doel was.

Voor die zelfstandigheid en onafhankelijkheid hebben sommigen zelfs jaren kommer en kwel over, waarbij een startstipendium wel het leed kan verzachten doch niet kan opheffen.

Onwillekeurig dringt de vraag zich op of met het verstrekken van startstipendia op de manier waarop dat nu gebeurt – men wordt in de bestedingsvorm van het geld immers vrijgelaten – niet het eigenlijke doel voorbijgeschoten wordt.

Zijn startstipendia wel geëigende subsidies voor ontwerpers?

Zou niet stringenter de voorwaarde gesteld moeten worden dat het startstipendium gebruikt moet worden voor de artistieke ontwikkeling van het werk; het algemene doel van de individuele subsidies is tenslotte talentvolle ontwerpers juist die mogelijkheid te bieden, ruimte te geven aan totstandkoming van interessante vormgeving.

Landschapsarchitectuur

bouwkunst

96

115)

(

Een paar jaar geleden maakte W. Oosterbaan Martinus een rapport naar aanleiding van onder meer de vraag of startstipendia een geëigende subsidiesoort is voor ontwerpers die in een al of niet zelf opgelegde opdracht situatie werken. Hij deed een aantal aanbevelingen die wellicht weer eens onder de loep genomen moeten worden.

Vraagtekens kunnen ook gezet worden bij het subsidiëren van ontwerpers die binnen een bureau dus in betrekkelijke anonimiteit werken. Hun ontwerpen mogen slechts onder de naam van het bureau naar buiten gebracht worden; ze worden echter wel in staat gesteld op persoonlijke titel een individueel subsidie aan te vragen.

De vraag is wie in zo'n geval de meeste baat heeft bij een individueel subsidie: de ontwerper zelf of het bureau.

Om die afgedwongen anonimiteit te doorbreken zou in dergelijke gevallen als voorwaarde gesteld kunnen worden dat de ontwerper zich na afloop van een gesubsidieerde periode op persoonlijke titel kan presenteren.

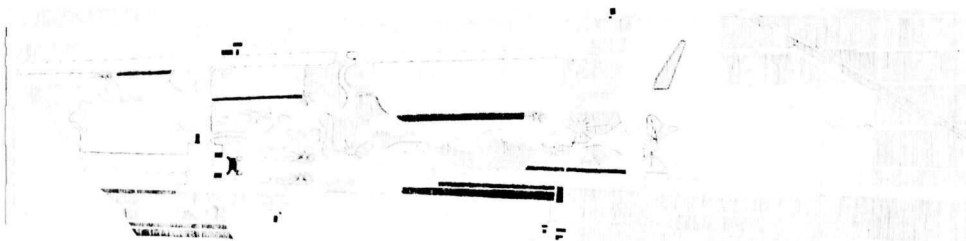
Een laatste - plezierige - indruk tenslotte is die van

Michael van Gessel

(projectsubsidie 1987)

Bloemgracht 40
1015 TK Amsterdam
020 25 33 69

7-11-1948 Bandung (Indonesië)
1967-1975 Landbouwniversiteit
Wageningen

Situatie park Groeneveld voor het herstel

Herstelplan park Groeneveld in Baarn

---

een enorme diversiteit aan gebieden waarop
ontwerpers zich manifesteren: van de
t.v. shows van Ron Brandsteder tot openbare
toiletten en drink-serviezen.
Helaas komt om
uiteenlopende redenen
niet alles op
'Stipendia 86/87'
aan bod.

(Plaats en betekenis van industriële omgeving)
uit: 'Friso Kramer': Stedelijk Museum cat.nr. 630.
8-12-78. Samenstelling catalogus Loek v.d. Sande)

Herstelplan Park Groeneveld in Baarn

Jaartal ontwerp: 1977-1978; uitwerkingen 1980-1987

Jaartal uitvoering: 1980-1988

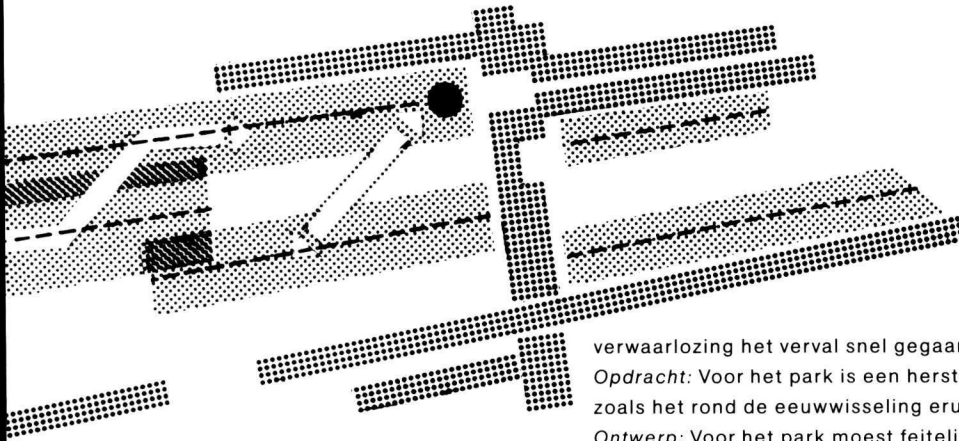
Opdrachtgever: Staatsbosbeheer in de provincie Utrecht

*Opdracht uitgevoerd i.s.m. Bureau Bakker en Bleeker B.V.,
tuin- en landschapsarchitecten, Amsterdam*

Project: In Baarn ligt kasteel Groeneveld met het bijbehorende park. Het kasteel heeft na te zijn gerestaureerd een bestemming gekregen als Nationaal Museum voor Bos, Natuur en Landschap. Het park met een oppervlakte van 131 ha is openbaar gebied.

Gebied: In het begin van de achttiende eeuw is het park aangelegd in de formele stijl. Dit is nog terug te vinden in de hoofdas met het kasteel als centraal element.

En ander kenmerk van deze periode is de geometrische tuinaanleg, gevat binnen een strenge compositie van lanen. In de achttiende eeuw zijn hieraan speelse elementen in de laatste barokke stijl toegevoegd, de zogenaamde slingerbosjes. Daarna deed de vroeg-landschappelijke stijl met romantische tuinen, aangelegde beken, valleien, heuvels en allerlei bouwsels haar intrede. Aan het begin van de negentiende eeuw werd deze fase opgevolgd door de Engelse landschapsstijl. Het park was rond de eeuwwisseling hiervan één van de fraaiste voorbeelden in Nederland. Daarna is er weinig gebeurd en na de laatste wereldoorlog is door

Hoofdstructuur van het park

verwaarlozing het verval snel gegaan.

Opdracht: Voor het park is een herstelplan gemaakt. Het is een reconstructie van het park zoals het rond de eeuwwisseling eruit moet hebben gezien.

Ontwerp: Voor het park moest feitelijk weer een nieuw plan gemaakt worden. Oorspronkelijke tekeningen van de aanleg in Engelse landschapsstijl ontbraken en ook van de vroegere beplanting was vrijwel niets meer over. Voor het nieuwe ontwerp zijn het reliëf van het gebied en de vorm van de waterpartijen – die wel behouden zijn gebleven – belangrijke aanknopingspunten. Zij vormen als het ware de ondergrond. Voor het ontwerp zelf zijn algemene en voor Nederland meer specifiek uitgangspunten van de Engelse landschapsstijl gehanteerd. Verder zijn structuren en elementen uit voorgaande stijlperiodes – waar mogelijk – in het ontwerp verwerkt.

100

Over tuin- en landschapsarchitectuur Thijs van Hees

In de stipendiatenoonstelling is de bouwkunst vertegenwoordigd door de tuin- en landschapsarchitectuur. Het getoonde werk van de vijf landschapsarchitecten roept het beeld op van een arbeidsterrein dat gevarieerd is en soms zeer veelomvattend is. Dit is géén verkeerde indruk.

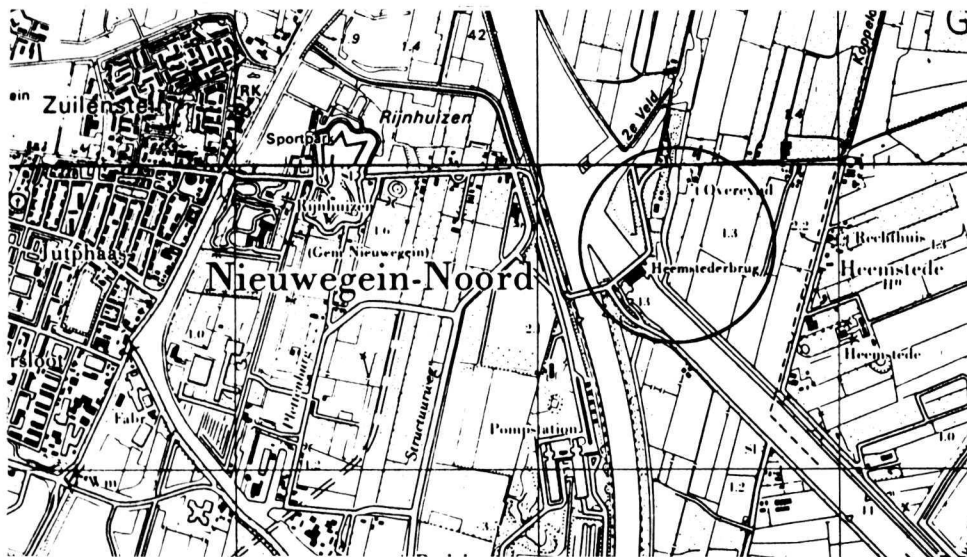
De gebundelde informatie over bureaus, het Bureauboek van de Nederlandse Vereniging voor Tuin- en Landschapsarchitecten (BNT), noemt als het werkterrein van haar leden bijvoorbeeld: tuinen, parken, plantsoenen, landgoederen, de omgeving van gebouwen, begraafplaatsen, pleinen, straten, speelplekken, parkeerterreinen, industriegebieden, bedrijfsterreinen, toeristische en recreatieve terreinen, natuurgebieden, landschap, groenstructuren voor steden en dorpen, golfbanen, sportcomplexen, watersportaccommodaties, toeristisch-recreatieve structuren

Berdie Olthof

(studiebeurs 1987)

Herenstraat 1
6701 DG Wageningen
08370 2 08 74

22-7-1959 Dalfsen
1977-1985 Landbouwwuniversiteit
Wageningen

Bos na 2000

Deze opgave werd uitgevoerd in samenwerking met Walter Oerlemans.

Omschrijving opgave: De prijsvraag Bos na 2000 werd in 1985 uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandse Bosbouwvereniging. Doel van de prijsvraag was de ideevorming over de aanleg en inrichting van nieuwe bossen in de Randstad te stimuleren. De opgave bestond uit het vaststellen van locaties voor een bos van 30 en 100 ha. en een ontwerp voor beide bosgebieden. Voor de uitwerking van de opgave was een gebied ten zuid-oosten van Utrecht aangewezen.

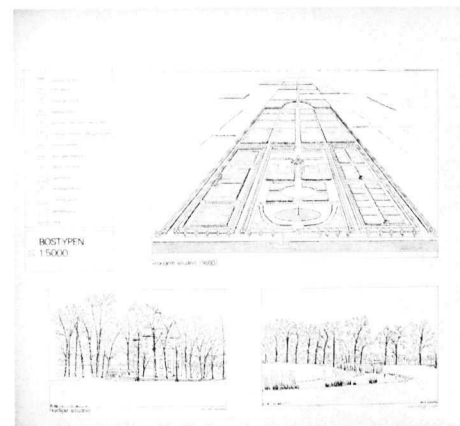
Toelichting ontwerp: Bij de planvorming is in eerste instantie de aandacht gericht op landschappelijke kwaliteiten (locatie, vormgeving, soortensamenstelling).

Inspelen op actuele behoeften en functies betekent immers achter de feiten aanlopen.

Daarnaast is de omvorming van landbouwgebied naar bos een ingrijpende verandering die hoge eisen stelt aan jonge aanplant. Er zullen ruime mogelijkheden moeten worden geboden voor bosontwikkeling met zo min mogelijk functionele claims.

Bij de locatiekeuze voor de bossen is aansluiting gezocht bij het Amsterdam-Rijnkanaal. De koppeling van de bossen aan het kanaal kan een aantrekkelijk beeld opleveren. Bovendien kunnen langs het kanaal verdere bossuitbreidingen worden gesitueerd. Zo kan een samenhang ontstaan waarbij het kanaal een belangrijk ordenend element is: een eigentijdse ontginningsbasis voor het 'Bos na 2000'. Beide bossen zijn langs het kanaal gesitueerd en hebben een richting loodrecht daarop. Tussen de bosgebieden liggen de relictten van de buitenplaats Heemstede met hun eigen specifieke vormen, maten en richtingen.

De zakelijke en strakke vormgeving van het ontwerp verwijst naar het planmatige, gecultiveerde karakter van de beide bosgebieden. Ook wordt hiermee aangesloten op een historisch gegeven van de plek: de locatie van de voormalige buitenplaats Heemstede, die gekenmerkt wordt door een consequente toepassing van geometrische vormen. Een dergelijke vormgeving hoeft geen saaie eenvormigheid op te leveren. Integendeel, juist een eenvoudige hoofdopzet geeft een grote vrijheid voor verdere aanpassingen en invullingen.

en stadsrandzónes.

Naast het ontwerpwerk verrichten de bureaus dikwijls ook zelfstandig onderzoek.

Enkele van de onderwerpen zijn: locatiekeuze, haalbaarheidsstudies, dorps- en

stadsuitbreidingen, herinrichting en reorganisatie van stedelijke ruimten, beheersplannen, milieueffectrapportage, recreatie, landschapsecologie, natuurbouw en planologie.

In de tuin- en landschapsarchitectuur gaat het om een ruimtelijke functionele ordening van de omgeving. De volgende punten zijn hierbij van cruciaal belang:

Het opsporen van kwaliteiten van een gebied.

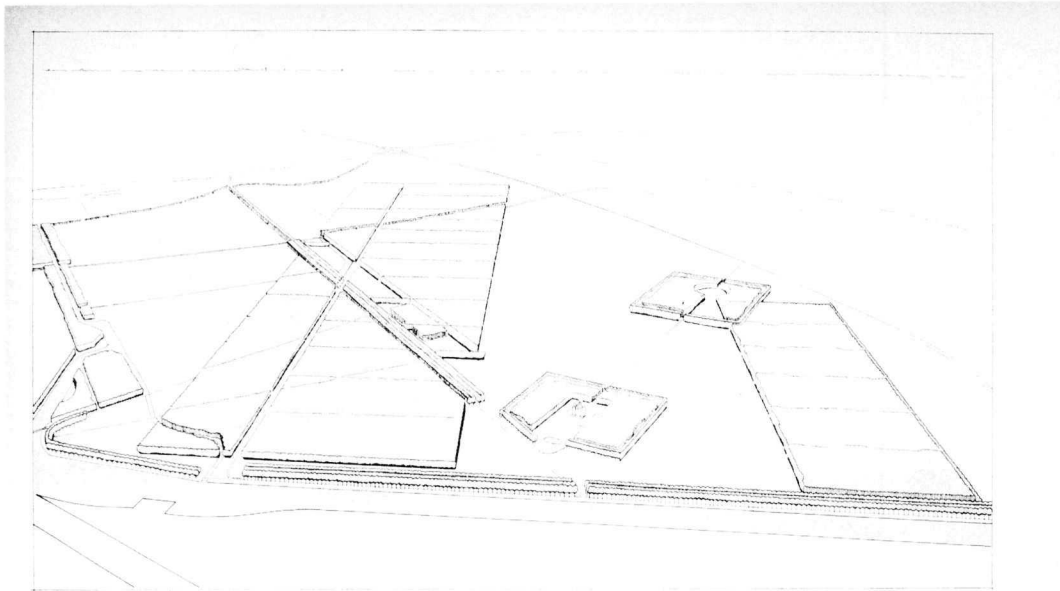
Het bestuderen van de samenhangen in een gebied op verschillende schaalniveaus.

Het denken over ontwikkeling van een gebied in de tijd.

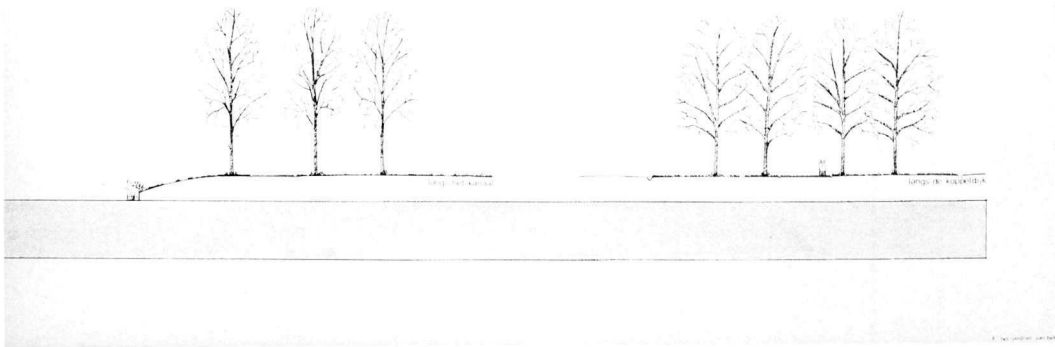
Specifieke kwaliteiten van een gegeven situatie geven, in relatie tot een opdracht,

aangrijpingspunten voor een indeling van het gebied en voor identiteit. Nat en droog, hoog en laag, water en land, vlakke en heuvel,

kavelpatronen, richtingen en randen zijn voorbeelden van eigenschappen die mogelijke

toekomstige situatie (13)

bouwstenen zijn voor een ontwerp. Niet alle karakteristieke kenmerken zijn direct zichtbaar, dit geldt bijvoorbeeld voor het bodempatroon. Bij confrontatie van de mogelijkheden en onmogelijkheden van het gebied en de mogelijkheden binnen de opdrachtformulering blijken spanningen te bestaan. In dit spanningsveld ontstaat doorgaans een identiteit in de nieuwe situatie met het nieuwe gebruik.

Bij het bestuderen van samenhangen op verschillende schaalniveaus gaat het om verbanden binnen een gebied of van een gebied met een groter geheel.

De inrichting van de omgeving van een huis, kantoorgebouw of van een park staat niet op zichzelf. Verbanden zijn er bijvoorbeeld tussen tuin en woonomgeving, tussen woonwijk en stad. Het herkenbaar zijn van verbanden in de inrichting van de omgeving is van invloed op de oriëntatie: het kunnen vinden van de weg aan de hand van omgevingskenmerken.

Bestaande en nieuwe verbanden moeten daartoe in een ontwerp geordend en vormgegeven worden in een soort raamwerk van ontwerpelementen.

Mariske Pemmelaar-Groot

(projectsubsidie 1987)

Oudwijkerslaan 33
3581 TB Utrecht
030 51 72 00

31-7-1946 Oldekerk
1971-1977 Akademie voor Bouwkunst -
Amsterdam

Rotterdam

Wollefoppenpark – Zevenkamp

Jaartal ontwerp: 1979

Jaartal uitvoering: 1981

Opdrachtgever: Gemeente Rotterdam

Opdracht uitgevoerd i.s.m. Bureau Bakker en Bleeker B.V.

tuin- en landschapsarchitecten Amsterdam

Het Wollenfoppenpark is een stadsdeelpark van ± 34 ha. groot, gelegen ten noorden van de woonwijk Zevenkamp in Rotterdam-Oost.

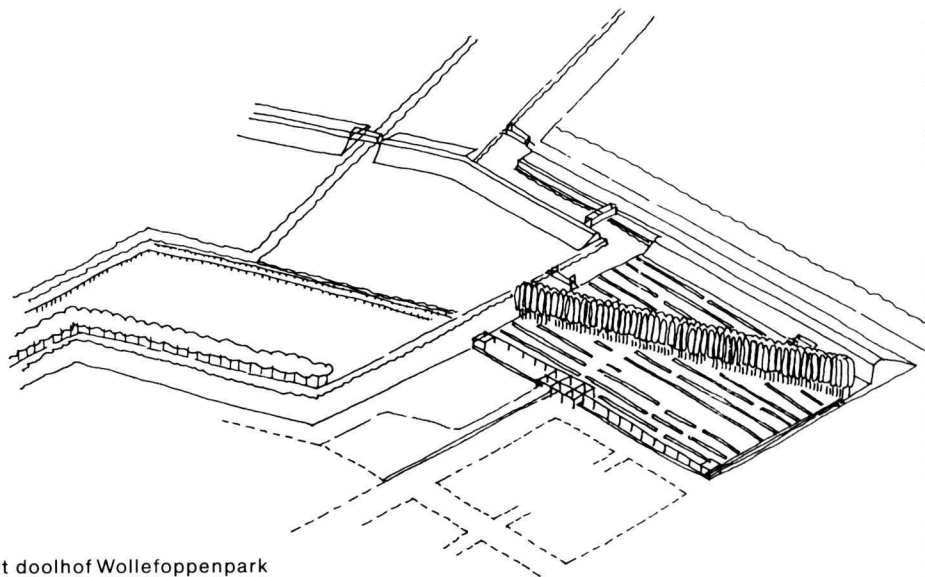
De hoofdopzet van het plan steunt op de karakteristieke eigenschappen van het gebied. In de open, zeer laag gelegen veen-weide polder zijn de bebouwing en de begroeiing langs de randen, het ritme en de richting van kavelstromen de belangrijkste aanknopingspunten voor de ruimtelijke ontwikkeling.

Het uitgangspunt was de buitenruimte met zo min mogelijk, liefst sobere middelen, vorm te geven. De aanwezige verschillen moesten zoveel mogelijk uitgebuit worden. In het 'weglaten' moest de spanning van het ruimtelijk voorstel liggen.

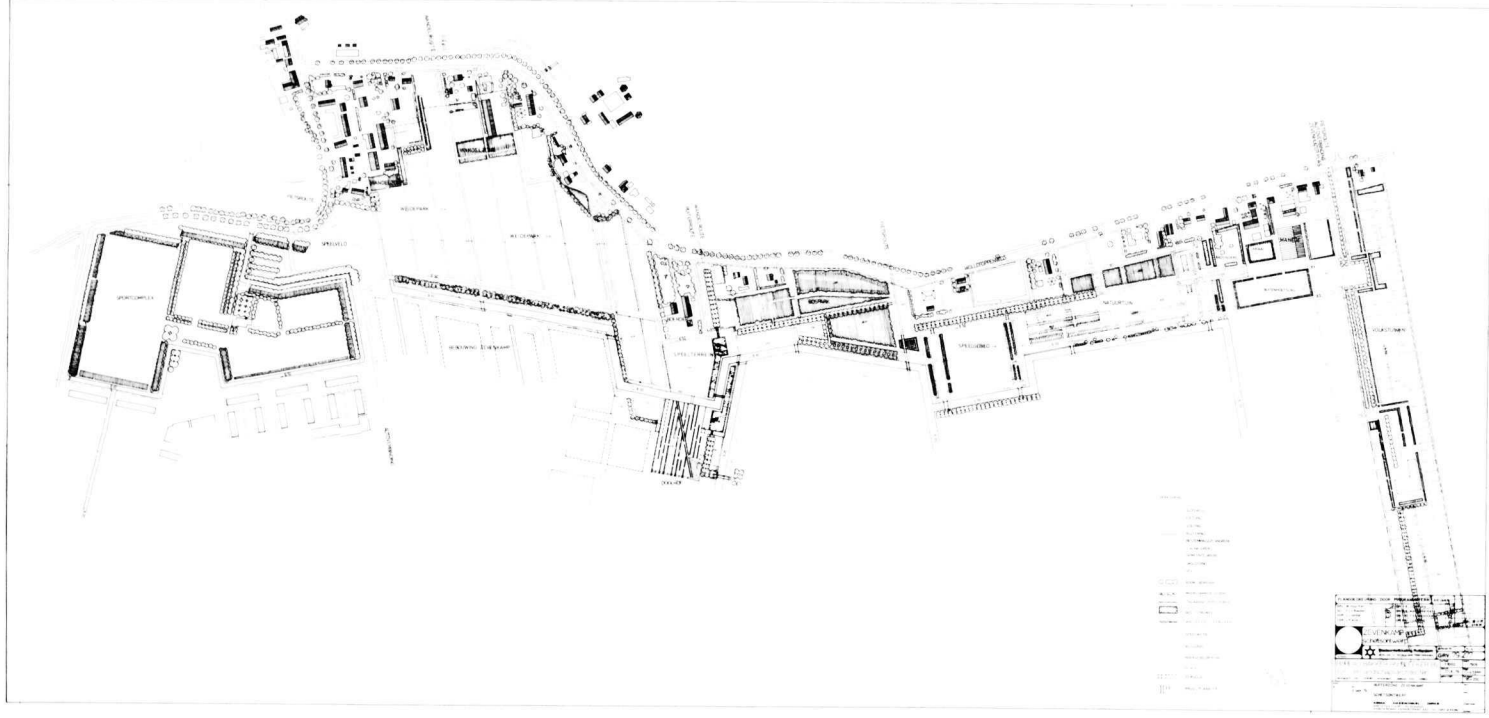
Het bestaande, zeer wisselende gebruik langs de Wollefoppenweg beïnvloedde de planvorming positief; het weidepark is daar het resultaat van.

Vanuit de stedenbouwkundige opzet van Zevenkamp, waarbij de groenstructuur een integraal onderdeel vormt, zijn functies als een sportveldcomplex, speelweiden, manege, weide, bos- en natuurpark zo gesitueerd en vormgegeven dat een optimaal gebruik ervan mogelijk is.

De letterlijke confrontatie van de richtlijnen in het doolhof vormt de schakel tussen de stedenbouwkundige structuur van het woongebied en het stadsdeelpark.

Vogelvlucht doolhof Wollefoppenpark

De kwaliteit van dit raamwerk is bovendien gelegen in de mogelijkheid voor ontwikkeling van een gebied in de tijd.

Het raamwerk geeft samenhang in de oriëntatie maar is ook een kapstok voor latere toevoegingen aan het ontwerp.

Het denken over ontwikkeling van een gebied in de tijd heeft te maken met de toevoegingen of wijzigingen, die een gebied na realisering van de ideeën ondergaat.

Ontwikkelingen in de maatschappij geven aanleiding tot veranderingen in gebruik. Het raamwerk van een ontwerp moet deze verandering kunnen verdragen zonder dat het oorspronkelijke idee of karakter vervaagt of verloren gaat.

Het gaat bij ontwikkeling in de tijd echter ook om natuurlijke processen. De ontwikkeling van 'groen', zoals beplanting gemakshalve algemeen genoemd wordt: kan generaties lang kwaliteit geven aan de omgeving. Met name de ontwikkeling van bomen in lanen en bossen, denk maar aan: 'Boompje groot, plantertje dood'.

Dit vereist dat een raamwerk in een ontwerp ruimte laat voor nieuwe, onvoorziene vormen van gebruik.

In de tijd kan de oplossing aan rijkdom winnen door aanknopingspunten te geven voor nieuwe ontwikkelingen.

Het zal inmiddels duidelijk zijn dat tuin- en

landschapsarchitectuur veel meer is, dan enkel tuinen ontwerpen.

De laatste tien jaar heeft het vakgebied van de tuin- en landschapsarchitectuur een omvangrijke verbreding ondergaan in de richting van landschapskunde, ecologie, stedenbouw en planologie.

Algemeen wordt ook verwacht, dat tuin- en

landschapsarchitecten voldoende kennis hebben van ontwikkelingen in onder meer, architectuur, beeldende kunst, bosbouw, landbouw, cultuurtechniek en verkeerskunde.

Wellicht ontstaat daardoor de indruk, dat tuin- en landschapsarchitecten alles kunnen op het gebied van de ruimtelijke ordening.

Dat is echter wél een verkeerde indruk.

De verbreding van de tuin- en

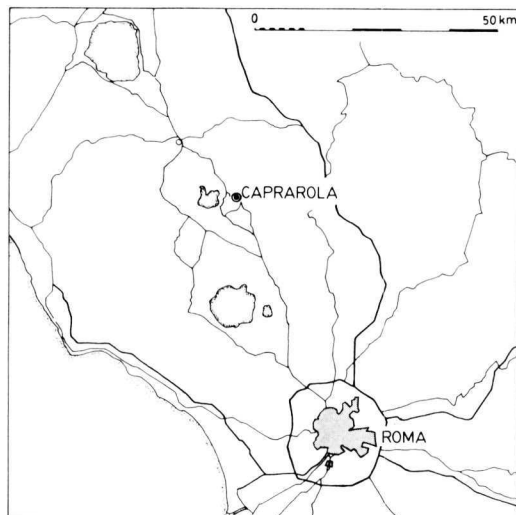
landschapsarchitectuur is te begrijpen tegen de achtergrond van de toegenomen complexiteit van de ruimtelijke ordening. De vraagstukken op één

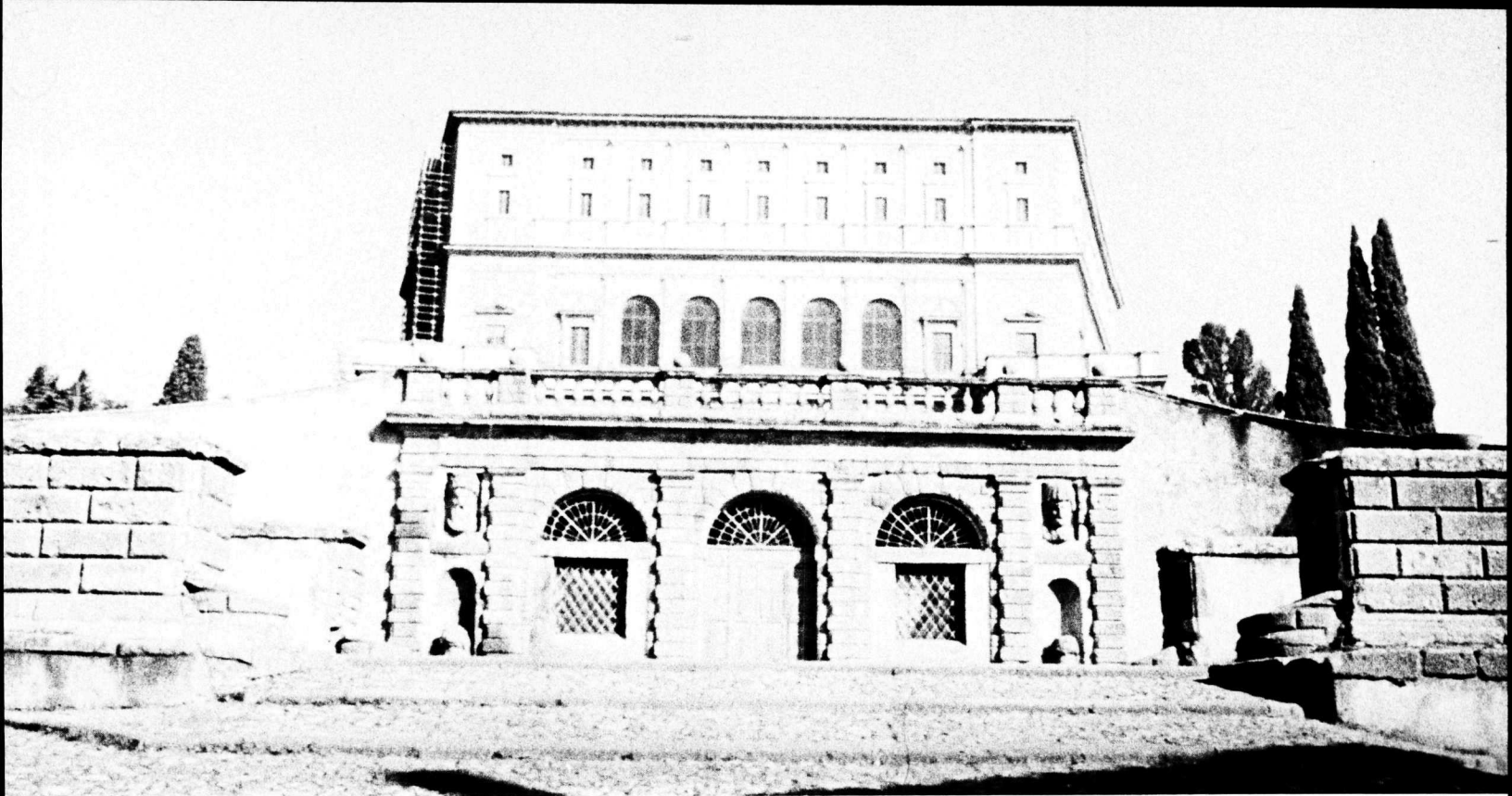
Paul van der Ree

(startstipendium 1987)

Lepelkruisstraat 24
1018 WH Amsterdam
020 23 15 16

17-2-1960 Merauke (Ned. Nieuw Guinea)
1978-1986 Technische Hogeschool - Delft

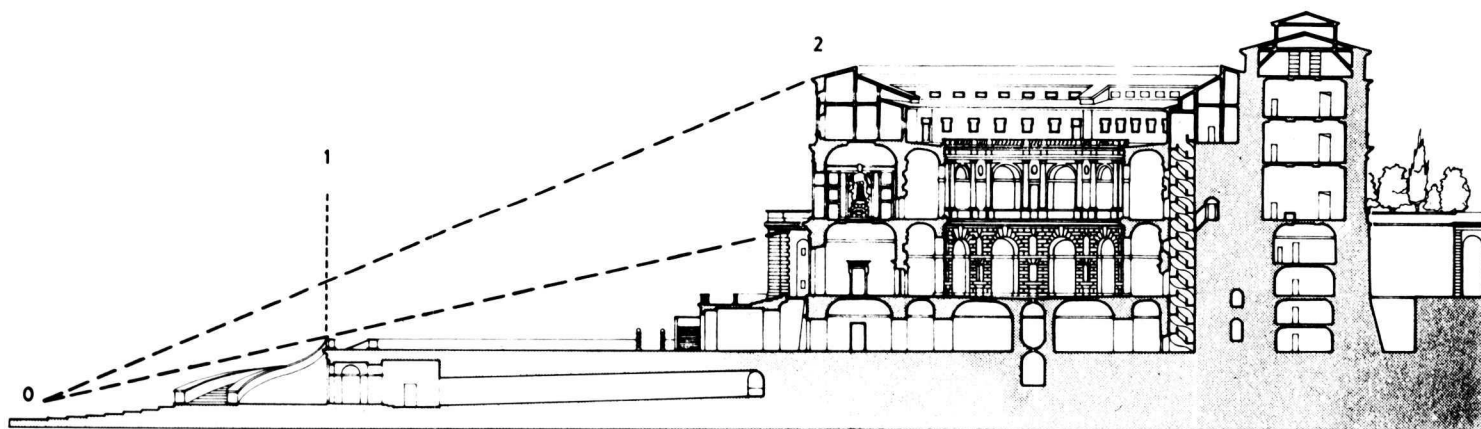
Het landschap als architectonisch object.

Het landschap is het tableau waarop door de eeuwen heen verschillende natuurconcepten zijn geprojecteerd. De verschijningsvorm van de begrippen 'natuur' en 'landschap' is dan ook onderwerp van de studie; het belangrijkste is echter de architectonische behandeling ervan. Hoewel het landschapontwerp, als raamwerk voor nieuwe architectuur- en stedenbouwconcepten, steeds een belangrijke rol gespeeld heeft, ontbreekt een behandeling vanuit de desbetreffende disciplines vrijwel geheel. Aan de hand van 15e en 16e eeuwse Italiaanse villa's is een methode ontwikkeld om het stelsel huis – tuin – landschap (stad) als samenhangend complex aan een architectonische analyse te onderwerpen. Deze plananalyse-methode blijkt een bruikbaar instrument ter bestrudering van landschapsobjecten in het algemeen en stimuleert de vorming van een eigentijdse stellingname.

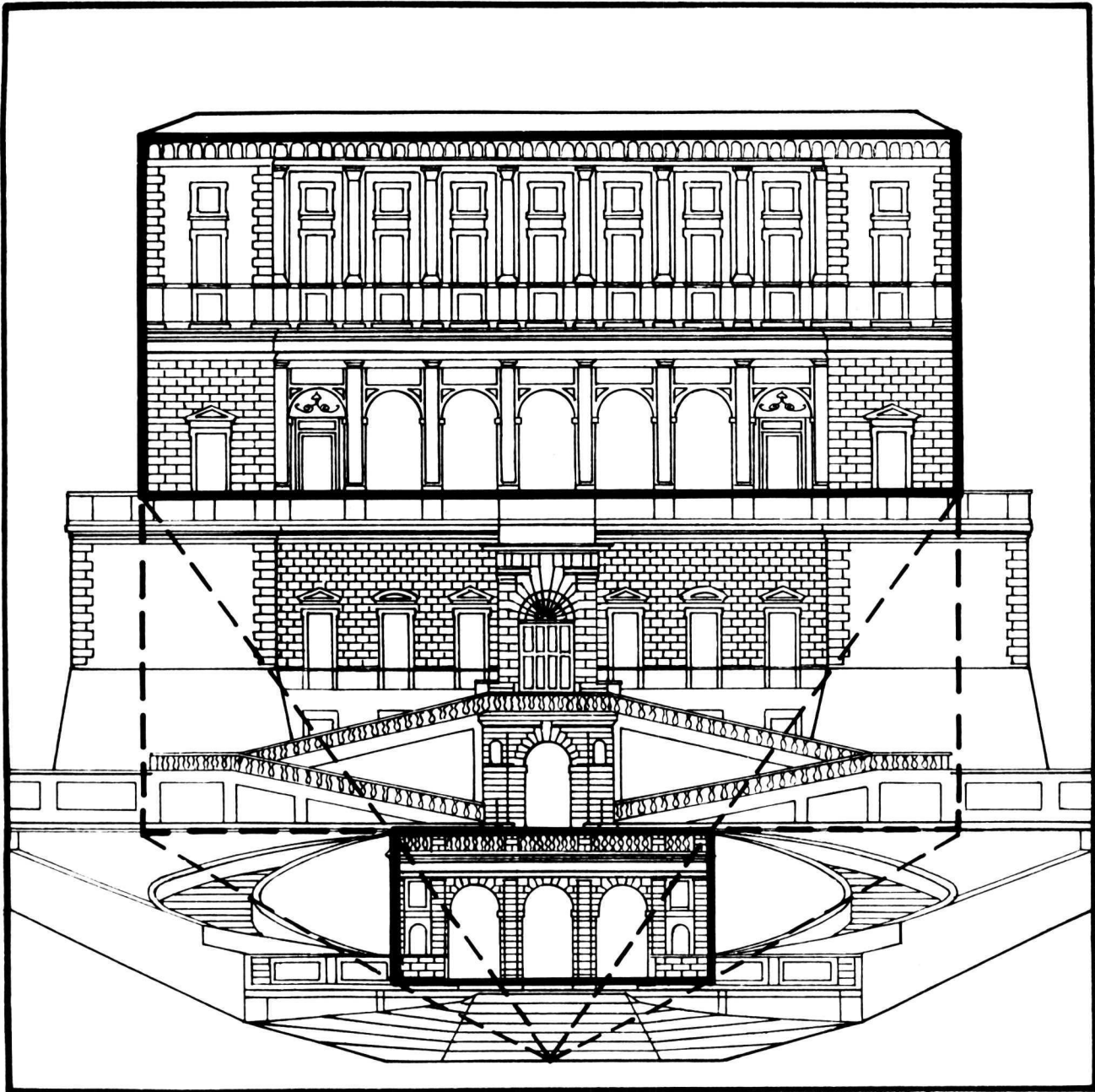
In september '88 zal het resultaat van deze studie in de vorm van een reisgids verschijnen. *Op deze tentoonstelling neemt het werk van Vignola (1515-1573), een tijdgenoot van Palladio, een bijzondere plaats in.*

Op de afbeeldingen: Villa Farnese, Carparola.

enkel vakgebied kunnen
niet meer in hun isolement
worden opgelost.
Voldoende kennis van
andere disciplines is
noodzakelijk om tot
samenwerking
te kunnen
overgaan.

Villa Farnese
Carparola

Auteurs:*Benno Prensela*

Voorzitter van de Adviescommissie voor de
toekenning van individuele subsidies aan
beeldende kunstenaars, vormgevers en architecten
Architect BNI en Designer

Alma Ploeger

Secretaris van de Adviescommissie voor de
toekenning van individuele subsidies aan
beeldende kunstenaars, vormgevers en architecten.
Beleidsmedewerker Afdeling Beeldende Kunsten,
Bouwkunst en Vormgeving van het Ministerie van
WVC

Arthur Frankhuizen

Directeur Fonds voor beeldende kunsten,
vormgeving en bouwkunst

Frank Lubbers

Conservator museum Fodor-Amsterdam

Sybrand Hekking

Lid opdrachtencommissie fotografie
Uitgever fotografie

Onnie Tjia

(startstipendium 1987)

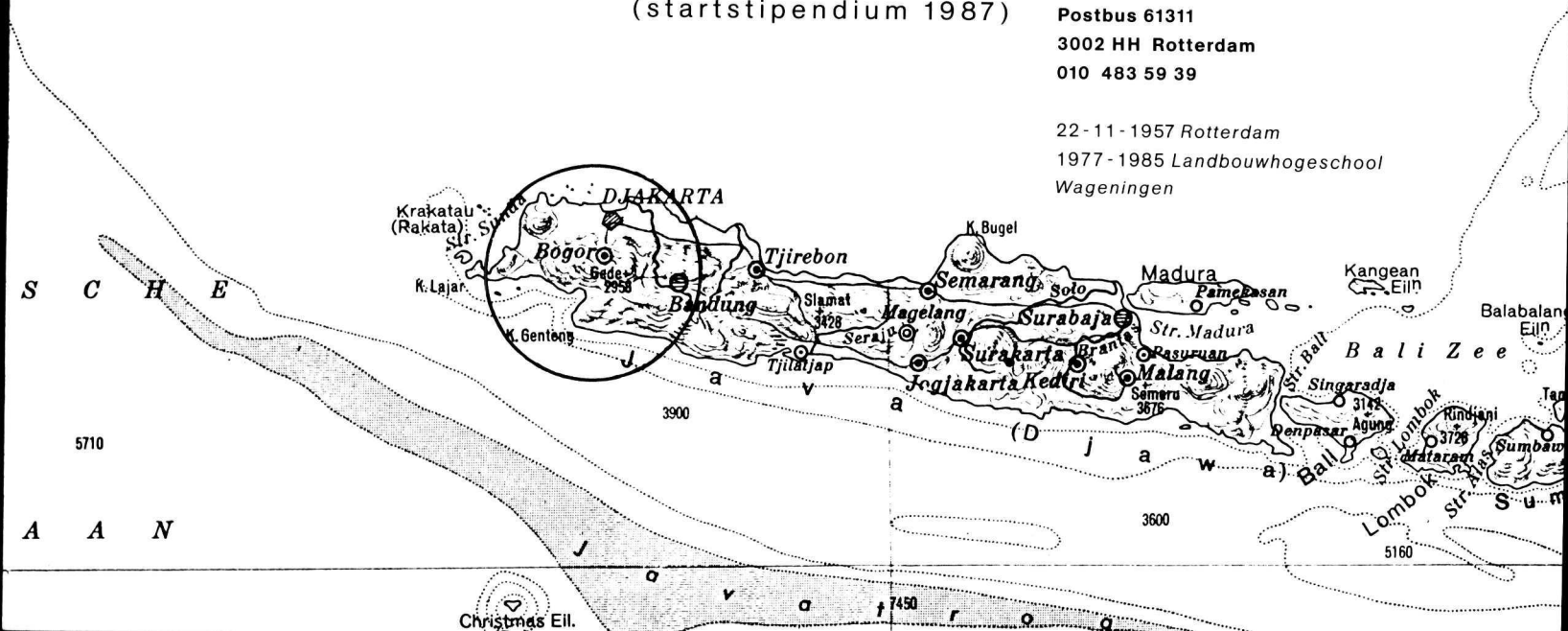
Postbus 61311

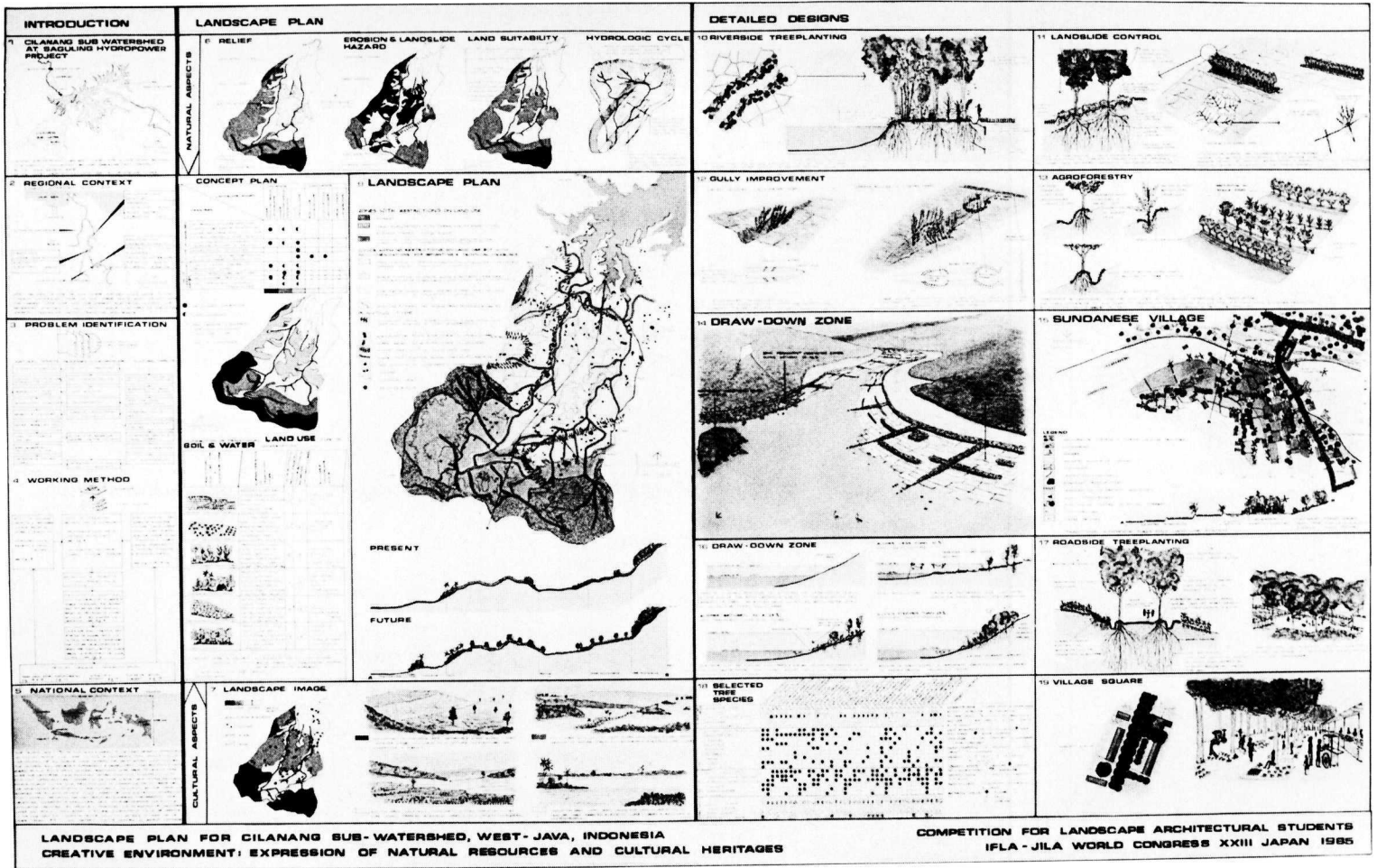
3002 HH Rotterdam

010 483 59 39

22-11-1957 Rotterdam

1977-1985 Landbouwhogeschool
Wageningen

Friso Kramer

Lid subcommissie vormgeving
Industrial designer KIO e.l. Hon. RDI

Rob van Maarschalkervaart

Lid subcommissie vormgeving
Coördinator straatmeubilair gemeente Amsterdam

Thijs van Hees

Lid subcommissie bouwkunst
Landschapsarchitect

Cilanang Watershed Project

Landschapsarchitecten : J.G.J. Tjia, Y.H. Tjiok.

Titel project: Landscape plan for Cilanang sub-watershed, West Java, Indonesië.

Jaartal ontwerp: 1985

Opdrachtgever: Institute of Ecology, Bandung. Indonesië.

Het plan is deel van een onderzoek naar de ecologische gevolgen van de realisatie van de Saguling dam. Voorstellen uit het landschapsplan omvatten richtlijnen voor het gebruik van de verschillende aanwezige landschapszônes, richtlijnen voor beplanting en technische maatregelen en voorstellen voor het gebruik van de rand om het meer.

Omdat de verschillende landschapszônes hun specifieke eigenschappen hebben, zijn oplossingen per zône gegeven. Prioriteiten kunnen nu voor bepaalde zônes gesteld worden. Hoe steiler de zône en hoe meer stroomopwaarts gelegen, des te hogere eisen zijn gesteld aan bodembedekking door (permanente) vegetatie en bodembewerking. Zo is het noodzakelijk dat bovenstroomse delen volledig gedekt moeten worden, teneinde bodemerosie te voorkomen en infiltratie te bevorderen.

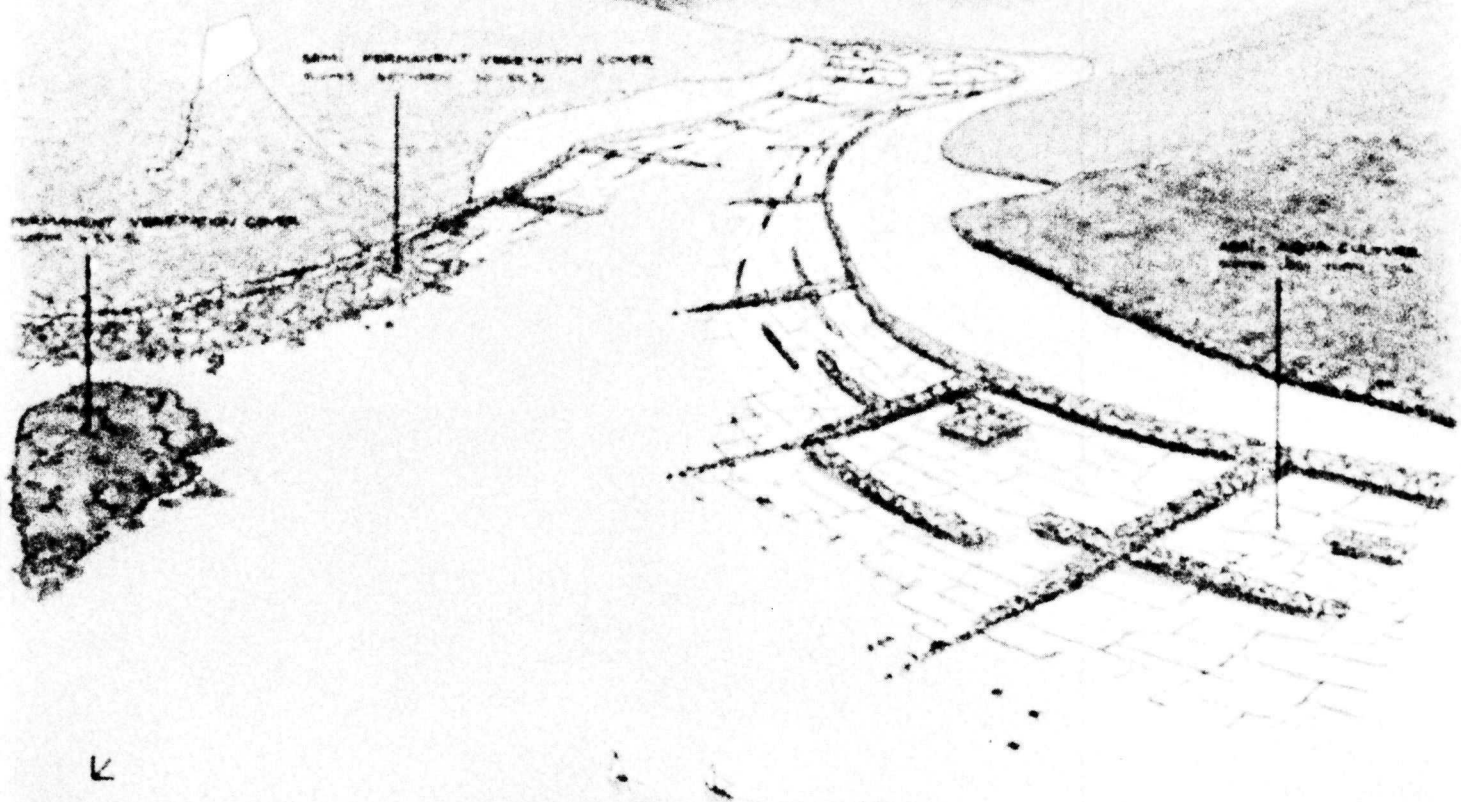
Langs de doorgaande hoofdwegen is wegbeplanting voorgesteld voor stabilisatie, houtproductie, schaduw en oriëntatie.

Beplanting langs de rivier filtreert bodemdeeltjes uit afstromend oppervlaktewater. Diepwortelende beplanting stabiliseert de rivierloop enigszins.

Het aanliggende Sagulingmeer biedt mogelijkheden voor visvangst, visteelt en verbouw van gewassen. Speciale aandacht krijgt de oever van het meer die periodiek droog of onder water staat. Al naar gelang de helling zijn voor deze strook verschillende voorstellen gemaakt.

14 DRAW-DOWN ZONE

Colofon

Selectie fotografie

Els Barents, Sybrand Hekking, Jannes Linders

Selectie industriële vormgeving

Friso Kramer, Rob van Maarschalkerwaard

Selectie landschapsarchitectuur

Thijs van Hees, Ton Idsinga

Catalogus

Vormgeving Linda van Deursen, Armand Mevis (gvn)

Fotografie Axel Funke, 29, 55, 72, 73, 79, 84, 85,

95, 97, 99, 100, 101, 105, 107, 108, 109, 111, 112

Samenstelling Joke Kops, Alma Ploeger (redactie)

Zetwerk en druk Mart. Spruijt, zetten en drukken bv

Lithografie Projectie Color

Bindwerk Hexspoor bv

Distributie Uitgeverij Fragment

Tentoonstelling

Ontwerp en inrichting Wil Bertheux, Netty Kramer

Stellingbouw Jan Berkhout & Zoon Hillegom

Audio-visuele ondersteuning

Amsterdams Historisch Museum

Organisatie

Joke Kops

Projectleiding

Alma Ploeger

Productie

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

Stichting Fonds voor beeldende kunsten,

vormgeving en bouwkunst.

Met speciale dank aan Arthur Frankhuizen,

Theo v.d. Wel, Ingrid Mokiem

en al diegenen die zich voor de

tentoonstelling hebben ingezet.

'Stipendia 86/87'

26 februari tot en met 27 maart 1988

Stadhouderskade 6, Amsterdam

ISBN 90-9002102-7

W V C

